

**Kwestia
społeczna u progu
XXI wieku**

Księga jubileuszowa dla

Profesor

Józefiny Hrynkiewicz

Kwestia
społeczna u progu
XXI wieku

*Księga jubileuszowa dla
Profesor
Józefiny Hrynkiewicz*

Kwestia społeczna u progu XXI wieku

*Księga jubileuszowa dla
Profesor
Józefiny Hrynkiewicz*

Redakcja naukowa:
Ewa Giermanowska, Mariola Raclaw, Marek Rymsza

Warszawa 2015

Recenzje

Prof. dr hab. Zofia Kawczyńska-Butrym

Prof. dr hab. Jolanta Kulpińska

Redaktor prowadząca

Kaja Kojder

Redakcja

Elwira Wyszyńska

Korekta

Zofia Wieluńska

Projekt okładki, stron tytułowych i działowych

Elżbieta Chojna

Skład i łamanie

Marcin Szcześniak

Kodry łowickie na stronach działowych zostały dobrane specjalnie do księgi jubileuszowej dla Profesor Józefiny Hryniewicz. Użyczyło ich Muzeum w Łowiczu, któremu składamy serdeczne podziękowania.

ISBN 978-83-235-2097-9 (PDF)

© Copyright by Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015

Publikacja dofinansowana z przychodów własnych UW
oraz ze środków Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych UW

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego

00-497 Warszawa, ul. NowyŚwiat 4

e-mail: wuw@uw.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.wuw.pl/ksiegarnia

Wydanie 1

Profesor Józefina Hrynkiewicz

Spis treści

Słowo wstępne	9
Profesor Józefina Hrynkiewicz – przebieg życia zawodowego	15
Ważniejsze publikacje z dorobku naukowego prof. dr hab. Józefiny Hrynkiewicz ..	19

Część I

Polityka społeczna i społeczeństwo: teorie, wartości, idee i kwestia społeczna

<i>Marek Rymśza, Polityka społeczna wobec kwestii społecznej w XXI wieku</i>	27
<i>Zbigniew Strzelecki, Współczesne wyzwania demograficzne dla Europy i Polski</i>	42
<i>Anna Kwak, Rodzina i społeczeństwo</i>	67
<i>Ks. Janusz Mariański, Godność osoby ludzkiej w nauczaniu społecznym papieża Jana Pawła II</i>	77
<i>Iwona Jakubowska-Branicka, O dobroczynności i społeczeństwie obywatelskim</i>	95

Część II

Problemy pracy we współczesnej Polsce

<i>Michał Seweryński, Zasada poszanowania pokoju społecznego w zbiorowych sporach pracy</i>	113
<i>Jerzy Wratny, Czy własność pracownicza ma przyszłość?</i>	122
<i>Izabela Szczygielska, W trosce o jaką pracę? Kierunki reform polskiego prawa pracy na początku XXI wieku</i>	135
<i>Elżbieta Zakrzewska-Manterys, Polityka zatrudnienia osób niepełnosprawnych intelektualnie</i>	153

Część III Problemy dzieci i młodzieży

<i>Magdalena Arczewska, Dobro dziecka w perspektywie socjologicznej i prawnej</i>	173
<i>Wielisława Warzywoda-Kruszyńska, Bieda, wykluczenie społeczne, deprywacja materialna i mieszkaniowa wśród dzieci i młodzieży w Polsce (w dziesięciolecie przynależności do Unii Europejskiej)</i>	184
<i>Ewa Giermanowska, Bezrobocie młodzieży. Dawna i nowa kwestia społeczna w Polsce</i> . .	197
<i>Jolanta Grotowska-Leder, Status NEET w doświadczeniu młodych Polaków w świetle analiz jakościowych</i>	219

Część IV Problemy osób starszych. Wyzwania polityki społecznej ze względu na starzenie się ludności

<i>Barbara Gałązka-Petz, Budowa systemu emerytur w Polsce międzywojennej: trudne scalanie</i>	239
<i>Miroslaw Książkowski, Nieograniczona górną granicą wieku aktywność zawodowa: prawo, konieczność czy obowiązek?</i>	261
<i>Krzysztof Kiciński, Spór o wiek emerytalny a wyobrażenia socjologiczne</i>	282
<i>Gertruda Uścińska, Prawo do opieki długoterminowej a swoboda przemieszczania się w Unii Europejskiej. Analiza prawna</i>	303
<i>Mariola Raclaw, Kwestia opieki nad osobami starszymi a zaufanie społeczne</i>	312
<i>Elżbieta Bojanowska, Rodzina w życiu człowieka starego</i>	329

Część V Interdyscyplinarne spojrzenie na problemy społeczne

<i>Jacek Kurczewski, Uwagi o socjotechnice i socjotechnikach stosowanych</i>	343
<i>Małgorzata Fuszara, Kobiety w polskiej polityce A.D. 2015</i>	358
<i>Grażyna Romańczuk-Woroniecka, Współczesna polityka mieszkaniowa a przemiany kultury zamieszkiwania</i>	370
<i>Józef Oleński, Kłastory jako determinanty rozwoju regionalnego w gospodarce opartej na wiedzy (na przykładzie Podkarpackiego Kłostu Lotniczego)</i>	383
Noty o autorach	406

Słowo wstępne

Niniejszy tom zawiera artykuły dedykowane Profesor Józefinie Hrynkiewicz z okazji Jej Jubileuszu. Autorami tekstów są badacze, akademicy i eksperci, z którymi Profesor Józefina Hrynkiewicz współpracowała i współpracuje na różnych polach i w różnych instytucjach. Tom został przygotowany w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych, gdzie Józefina Hrynkiewicz od ponad ćwierćwiecza pracuje naukowo i wykłada oraz gdzie przeszła zasadniczą część swej drogi akademickiej: od adiunkta do profesora zwyczajnego. Grupowym inicjatorem i koordynatorem prac nad publikacją jest zespół pracowników Zakładu Profilaktycznych Funkcji Polityki Społecznej, którym Pani Profesor od wielu lat kieruje.

Publikacja składa się z pięciu części. Pierwsza – „Polityka społeczna i społeczeństwo: teorie, wartości, idee i kwestia społeczna” – zawiera pięć opracowań. Zagadnienie kwestii społecznej w XXI w. podejmuje **Marek Rymśa**. Przypomina on, że rozwiązanie XIX-wiecznej kwestii robotniczej dało początek europejskiej polityce społecznej, a stworzone wówczas systemy zabezpieczenia społecznego stały się podstawą współczesnych państw dobrobytu. Autor, przywołując prace Józefiny Hrynkiewicz, zaznacza jednak, że europejska polityka społeczna znalazła się w kryzysie i jesteśmy prawdopodobnie świadkami – tak w Polsce, jak w innych państwach naszego kontynentu – wyłaniania się nowej kwestii społecznej, której symptomami są między innymi: niepewność zatrudnienia i wykluczenie społeczne.

O współczesnych wyzwaniach demograficznych dla Europy i Polski pisze **Zbigniew Strzelecki**. Autor wskazuje na konsekwencje przemian ludnościowych, z których najważniejszą jest starzenie się populacji w skali świata, Europy i Polski. Omawia następnie uwarunkowania spadku dzietności w społeczeństwach z różnych regionów świata i o różnym poziomie rozwoju oraz przedstawia prognozy demograficzne w perspektywie długookresowej.

Z kolei **Anna Kwak** podejmuje temat relacji między rodziną a społeczeństwem i państwem. Zobowiązania państwa wobec rodziny (w Polsce zapisane

w ustawie zasadniczej) obligują do jej wspierania i wprowadzania rozwiązań mających na uwadze dobro jej członków oraz stwarzanie warunków dla jej prawidłowego rozwoju. Autorka wskazuje jednak na aktywną rolę nie tylko państwa i jego służb, ale i społeczeństwa w procesie wspierania rodzin. Warto więc zauważyć, że obserwujemy organizowanie się w ramach sektora obywatelskiego sieci stowarzyszeń rodzinnych podejmującej rzecznictwo w obszarze polityki rodzinnej. Wymiernym rezultatem owego rzecznictwa są, wzorowane na rozwiązaniach francuskich, Karty Dużych Rodzin.

Janusz Mariański podejmuje kwestię godności człowieka jako kategorii aksjologicznej i praktycznej, nawiązując do nauczania Jana Pawła II. Artykuł skrótowo ujmuje najważniejsze treści społecznego nauczania Papieża na temat godności osoby ludzkiej i sytuacji naruszających tę godność. Dodajmy, że godność człowieka jest podstawową wartością w europejskiej tradycji polityki społecznej, a chrześcijańska nauka społeczna, rozwijana zwłaszcza w państwach niemieckojęzycznych, miała istotny wpływ na uznanie tej wartości.

Wreszcie **Iwona Jakubowska-Branicka** analizuje dobroczynność w społeczeństwie polskim. Zauważa, że z badań socjologicznych jasno wynika, iż gotowość do podejmowania takich działań i angażowania się w akcje charytatywne jest wskaźnikiem poziomu rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i wielkości kapitału społecznego. Autorka podkreśla przy tym, że poziom zaufania w relacjach interpersonalnych oraz między ludźmi a instytucjami, który jest jedną z miar kapitału społecznego, w jest w Polsce stosunkowo niski.

Druga część tomu, zatytułowana „Problemy pracy we współczesnej Polsce”, zawiera cztery opracowania. **Michał Seweryński** omawia zasadę poszanowania pokoju społecznego w zbiorowych sporach pracy. Autor podkreśla, że szczególną rolę w zachowaniu pokoju społecznego może (i powinien) odgrywać dialog społeczny jako negocjacyjna metoda rozwiązywania spraw spornych nieuchronnie powstających między stronami stosunków pracy: pracodawcami i pracownikami. Wnioski i rekomendacje autora warto wykorzystać zwłaszcza w Polsce – urząd prac Komisji Trójstronnej w ostatnich latach jest bowiem sygnałem, że rozwój dialogu społecznego w naszym kraju niestety się zatrzymał.

Jerzy Wratny w swoim tekście zastanawia się, czy własność pracownicza ma przyszłość. Koncentruje się na problematyce akcjonariatu pracowniczego w spółkach kapitałowych. W Polsce udostępnienie pracownikom akcji prywatyzowanych przedsiębiorstw nie doprowadziło do powstania trwałego akcjonariatu pracowniczego. Nie przesądza to jednak o braku perspektyw dla jego rozwoju w naszym kraju. Warto w tym miejscu przypomnieć, że akcjonariat pracowniczy był akcentowany w programie Samorządnej Rzeczpospolitej z 1981 r. i jako taki podnoszony przez część działaczy solidarnościowych u progu transformacji ustrojowej. Postulat ten został jednak zarzucony przez architektów reform gospodarczych.

Z kolei **Izabela Szczygielska** koncentruje się na aktualnych zmianach przepisów prawa pracy, odwołując się do przykładów reform trzech aspektów

tego działu prawa: czasu pracy, umów terminowych oraz uprawnień rodzicielskich pracowników. Autorka zestawia czynniki sprzyjające liberalizacji przepisów prawa pracy i ograniczające jego funkcję ochronną z tymi, które sprzyjają zachowaniu szczególnego charakteru zatrudnienia w ramach stosunku pracy na tle innych form zatrudnienia. Można więc mówić o ścieraniu się w pracach legislacyjnych nad prawem pracy dwóch odwrotnie ukierunkowanych tendencji.

Część drugą tomu zamykają rozważania **Elżbiety Zakrzewskiej-Manterys** nad polityką integracji i zatrudnienia osób niepełnosprawnych intelektualnie. Na przykładzie warsztatów terapii zajęciowej pokazuje ona brak skutecznej aktywizacji zawodowej tej kategorii osób niepełnosprawnych, co – jak uznaje – wynika z uwarunkowań strukturalnych, gdyż jest konsekwencją wadliwej konstrukcji zapisów prawnych. Polska ma, zaznaczymy, rozbudowany pod względem instytucjonalnym system rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych, ale poziom ich faktycznego zatrudnienia niekorzystnie odbiega od „średniej europejskiej”.

Cztery artykuły z trzeciej części tomu ogniskują się wokół „Problemów dzieci i młodzieży”. I tak, **Magdalena Arczewska** podejmuje zagadnienia dobra dziecka, analizując je z perspektywy prawnej i socjologicznej. Podkreśla, że prawne przesłanki wskazują na konieczność traktowania dobra dziecka jako wartości podstawowej. Dobro dziecka jest przedmiotem ochrony ze strony prawa rodzinnego i jest ważną wartością społeczną, tak deklarowaną, jak uznawaną przez Polaków. Niestety, badania socjologiczne wskazują, że praktyka społeczna odbiega od założeń i często interesy różnych instytucji i służb zaangażowanych w ochronę dziecka i rodziny przedkładane są nad samo dobro dziecka.

Wielisława Warzywoda-Kruszyńska omawia zagadnienia biedy, wykluczenia społecznego, deprywacji materialnej i mieszkaniowej wśród dzieci i młodzieży w Polsce. Przypomina, że inwestowanie w dzieci uznane jest w Unii Europejskiej za najefektywniejszy sposób przeciwdziałania strukturalnym wyzwaniom wynikającym ze starzenia się społeczeństw. Można wręcz powiedzieć, że polityka inwestycji społecznych staje się istotnym instrumentem rekonstrukcji europejskiego modelu społecznego.

Ewa Giermanowska podejmuje kwestię bezrobocia młodzieży, porównując sytuację młodych ludzi na rynku pracy w II i III Rzeczypospolitej. Wskazuje, że dla polityków społecznych i socjologów dawna i nowa kwestia społeczna są istotnymi tematami do analizy i refleksji nad społecznymi skutkami zmian, ciągłością i transformacją procesów społecznych. Kontekst gospodarczy i polityczny funkcjonowania rynku pracy w Polsce międzywojennej i potransformacyjnej różnią się, ale ekonomiczne i psychospołeczne skutki bezrobocia dla osób nim dotkniętych i ich rodzin są zasadniczo podobne.

Przedmiotem analizy **Jolanty Grotowskiej-Leder** jest status NEET (angielski akronim od *Not in Education, Employment, or Training*). Autorka kreśli portret polskich NEET-sów, jaki wyłania się z badań i analiz jakościowych.

Wskazuje, że ryzyko bycia NEET-sem łączy się przede wszystkim z: przerwana lub zakończoną przedwcześnie edukacją, brakiem zainteresowania pracą zarobkową ze względu na niepowodzenia na rynku pracy (niestała praca, niskie wynagrodzenie) oraz trudnym rynkiem pracy dla ludzi młodych.

Czwarta część tomu, pt. „Problemy osób starszych. Wyzwania polityki społecznej ze względu na starzenie się ludności” jest najobszerniejsza i zawiera sześć artykułów. **Barbara Gałązka-Petz** omawia konstrukcję systemu emerytalnego w Polsce międzywojennej. Próby wprowadzenia systemu powszechnego, jednolitego na terenie całego kraju, w dwudziestolecie międzywojennym były poprzedzone wprowadzaniem odrębnych, opartych na różnych zasadach systemów emerytalno-rentowych dla poszczególnych grup zawodowych. W latach 30. XX w. w ramach reformy scaleniowej podjęto próbę uspoijnienia systemu ubezpieczeń społecznych, ale prace w tym zakresie nie zostały zakończone.

Mirosław Książkowski zastanawia się nad aktywnością zawodową osób w wieku emerytalnym – czy jest to prawo, przywilej czy obowiązek. Autor prezentuje hipotezę, że w Polsce w kilkudziesięcioletniej perspektywie nawet obecne wydłużenie wieku emerytalnego do 67 lat nie daje pewności zachowania dotychczasowego standardu życia po zakończeniu pracy zarobkowej i że utrzymanie tego poziomu będzie wymagało kontynuowania aktywności zawodowej praktycznie do końca życia. Zaznaczmy jednak, że prawny wiek emerytalny nie jest jedynym narzędziem oddziaływania na zachowania pracowników. Wielu Polaków wydaje się zwolennikami rozwiązania: uzyskać prawa emerytalne najwcześniej jak to możliwe i... pracować dalej.

Tematyki emerytalnej dotyczy też trzeci tekst. **Krzysztof Kiciński** rozważa w nim funkcjonowanie współczesnych systemów emerytalnych z perspektywy socjologicznej. Podejmuje problem rozwoju ludności w związku z procesami globalnymi, takimi jak niemająca precedensu w dziejach eksplozja demograficzna i jej konsekwencje dla środowiska naturalnego. Tekst kończą rekomendacje, z których ostatnia dotyczy konieczności „odpolitycznienia” debat i procesu tworzenia systemów emerytalnych. Autor podkreśla, że jest to postulat, który może być spełniony tylko w ograniczonym zakresie, ponieważ stosunek do problematyki emerytalnej stanowi tradycyjny element programów politycznych partii w systemach demokratycznych, jednak pewne pole porozumień musi być osiągnięte ze względu na stabilność i bezpieczną egzystencję państwa.

Gertruda Uścińska analizuje prawo do opieki długoterminowej w kontekście zasady swobodnego przemieszczania się obywateli na terenie państw członkowskich Unii Europejskiej. Zgodnie z przyjętymi w Unii, a wynikającymi także z przepisów prawa międzynarodowego, zasadami koordynacji krajowych systemów zabezpieczenia społecznego opieka długoterminowa ma wymiar ponadnarodowy w zakresie skutków prawnych i finansowych. Wyzwanie, przed jakim staje Unia Europejska, nie jest związane z treścią przyjętych rozwiązań (są one racjonalne), ale skalą migracji ludnościowych.

Mariola Raclaw podejmuje problematykę opieki nad osobami starszymi w kontekście zmian dyskursu i samej polityki państwa wobec osób starszych i wobec starzenia się populacji. Zaznacza, że zmianie ulega zarówno rozumienie opieki (w tym jej legalna definicja), jak i jej pozycjonowanie w strategiach polityki społecznej. Autorka podkreśla, że postuluje się obecnie upowszechnianie tak zwanej opieki aktywnej (nie zważając, że jest to w pewnym sensie oksymoron), a sektor usług opiekuńczych ma być częścią „społecznych inwestycji”. Raz jeszcze powraca więc temat polityki inwestycji społecznych.

Z kolei **Elżbieta Bojanowska** zastanawia się nad znaczeniem i rolą rodziny w życiu człowieka starego. We wszystkich minionych epokach rodzina stanowiła podstawę społeczeństwa i jego najważniejszą grupę społeczną (grupę pierwotną) i instytucję. Problemy współczesnych rodzin są wypadkową wielu nakładających się na siebie zjawisk i procesów: społecznych, ekonomicznych, kulturowych i demograficznych.

W piątej, zamykającej tom części „Interdyscyplinarne spojrzenie na problemy społeczne”, mieszczą się cztery opracowania. **Jacek Kurczewski** wskazuje, że stosowane nauki społeczne jako podejście badawcze do zagadnień społecznych jest kontynuacją socjotechniki – propozycji przedstawionej przez Adama Podgóreckiego, w świecie anglosaskim rozwijanej pod nazwą *social engineering* (dosłownie: inżynieria społeczna). Autor podkreśla uniwersalizm tego podejścia. Obejmuje ono analizy dotyczące nie tylko problemów społecznych, ale i w gruncie rzeczy wszystkich zjawisk społecznych. Co więcej, uznaje on, że praktycznie każde wartościowe ustalenie badawcze socjologii da się przełożyć na praktykę społeczną w postaci socjotechnicznej rekomendacji. Stąd można mówić o socjologii stosowanej.

Małgorzata Fuszara podejmuje problem obecności (a precyzyjniej: niskiego poziomu obecności) kobiet w środowiskach decydenckich w Polsce. Przedstawia dane porównawcze odnośnie do Polski, krajów postkomunistycznych i w skali globalnej dotyczące udziału kobiet w parlamentach krajowych. Prezentuje także wyniki własnych badań porównawczych obejmujących siedem państw o różnych tradycjach politycznych i na różnym poziomie rozwoju społeczno-ekonomicznego. Wskazuje przy tym, że analiza porównawcza powinna obejmować nie tylko dane ilościowe, lecz także aspekt jakościowy związany z dominującym typem reprezentacji.

Grażyna Romańczuk-Woroniecka podejmuje problem mieszkalnictwa z perspektywy socjologicznej. Przed socjologią mieszkalnictwa stoi zadanie sporządzenia takiego opisu zmiany kulturowej, który mógłby stać się podstawą skonstruowania realizowanej w skali kraju polityki mieszkaniowej o większym stopniu adekwatności (trafności), a mniejszym ideologizacji – wraz z jej niezbędnym zróżnicowaniem regionalnym.

Józef Oleński weryfikuje zaś tezę, że w otwartej gospodarce rynkowej opartej na wiedzy rozwój i konkurencyjność gospodarek regionów mogą być

zapewnione dzięki zorganizowaniu branż ekonomicznych w tych regionach w struktury klastrów. Weryfikuje ją pozytywnie, a jako obszar empirycznego potwierdzenia tezy o determinującej roli, jaką mogą odegrać klastry w gospodarce regionalnej opartej na wiedzy, wybiera i analizuje – na zasadzie studium przypadku – Podkarpacki Klaster Lotniczy.

Pragniemy podziękować wszystkim osobom i instytucjom, które zaangażowały się w przygotowanie tomu jubileuszowego. Szczególne podziękowania kierujemy do Autorów tekstów za ich rozważania nad kwestią społeczną i problemami społecznymi na przełomie XX i XXI wieku oraz do Wydawnictw Uniwersytetu Warszawskiego za dbałość o staranne wydanie publikacji.

Ewa Giermanowska, Mariola Raclaw, Marek Rymśa

Profesor Józefina Hryniewicz – przebieg życia zawodowego

Józefina Hryniewicz (właściwie Józefa Hryniewicz) urodziła się 7 października 1945 r. w Daniuszewie na Wileńszczyźnie, gdzie jej rodzina mieszkała od wieków (w powiatach Oszmiana i Wilejka). W latach 1945–1946 Hryniewiczowie zostali wysiedleni na Warmię.

Szkołę średnią (Liceum Pedagogiczne) ukończyła w Lidzbarku Warmińskim w 1964 r. Przez rok pracowała w szkole podstawowej na wsi w województwie olsztyńskim jako nauczycielka. W 1965 r. podjęła studia dzienne na Wydziale Psychologii i Pedagogiki w Uniwersytecie Warszawskim. Ukończyła je w 1970 r. Podczas studiów pracowała w internacie przy 39 Liceum Ogólnokształcącym w Warszawie jako wychowawczyni.

Pozostała w Warszawie. W latach 1970–1976 pracowała w Międzyuczelnianym Zakładzie Badań nad Szkolnictwem Wyższym. Początkowo wykonywała prace pomocnicze dla Komitetu Ekspertów ds. Opracowania Raportu o Stanie Oświaty (przygotowanie opracowań statystycznych, przegląd publikacji i badań itp.). Po zakończeniu działalności Komitetu (od 1973 r.) pracowała nad rozprawą doktorską. Stopień doktora nauk humanistycznych uzyskała w Instytucie Polityki Naukowej i Szkolnictwa Wyższego w 1976 r. na podstawie rozprawy ukończonej w 1975 r. pt. *Spółeczno-ekonomiczne uwarunkowania karier młodzieży* pod kierunkiem doc. dr hab. Heleny Izdebskiej (wydana drukiem w 1979 r. w PWN). Praca przedstawia m.in. problem warunków kształcenia oraz zróżnicowania szans edukacyjnych młodzieży ze względu na cechy przypisane dziecku (miejsce zamieszkania, poziom zamożności rodziny i poziom wykształcenia rodziców). W pracy wykorzystano m.in. wyniki badań terenowych wykonanych w obecnym województwie świętokrzyskim.

Pracując w Międzyuczelnianym Zakładzie Badań nad Szkolnictwem Wyższym, publikowała artykuły naukowe dotyczące problematyki kształcenia, edukacji i polityki oświatowej. W latach 1977–1978 pracowała w Instytucie Organizacji Przemysłu Maszynowego, gdzie pod kierunkiem prof. Janusza Tymowskiego prowadziła badania socjologiczne dotyczące pozycji

inżynierów w przemyśle oraz struktur zatrudnienia w nim. Dzięki współpracy z wybitnymi inżynierami miała okazję poznać ważne problemy polskiej gospodarki, przemysłu i zatrudnienia kadr kwalifikowanych. Badania realizowała w największych zakładach przemysłu maszynowego (m.in. w Stalowej Woli, Zakładach im. Cegielskiego w Poznaniu, Zakładach „Zgoda”, FSM Bielesko-Biała – Tychy i wielu innych). Niewielka tylko część wyników tych prac została opublikowana.

W listopadzie 1978 r. objęła stanowisko adiunkta w Instytucie Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie pracowała do roku 1987. Prowadziła wówczas badania dotyczące problematyki demograficznej, polityki ludnościowej i rodzinnej, a także ruchów i inicjatyw obywatelskich. Była sekretarzem dużego zespołu badawczego podejmującego kwestie społeczne w Polsce. Z prac badawczych opublikowała kilkanaście artykułów, zredagowała kilka prac zbiorowych. Wydała dwie książki autorskie (*Zieloni. Studia nad ruchem ekologicznym w Polsce 1980–1989*, IS UW, 1990 oraz *Kwestia społeczna w pracach Ludwika Krzywickiego*, UW, 1988; drugie wydanie tej pracy, uzupełnione, poprawione i rozszerzone, ukazało się w roku 2010 w WUW). Publikacja *Kwestia społeczna w pracach Ludwika Krzywickiego* stała się podstawą habilitacji (1990) na Wydziale Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego; otrzymała tytuł dr. hab. nauk humanistycznych w dziedzinie filozofii i socjologii. Zainteresowania myślą Krzywickiego znalazły kontynuację w publikacji zbiorowej pod redakcją Jubilatki pt. *Wizjoner i realista – szkice o Ludwiku Krzywickim* (WUW, 2012).

W 1987 r. podjęła pracę w Instytucie Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW, w Zakładzie Profilaktycznych Funkcji Polityki Społecznej kierowanym przez prof. Andrzeja Tymowskiego – najpierw jako adiunkt, a od 1993 r. jako profesor nadzwyczajny. Rok później (1994) została kierownikiem Zakładu, który od 1990 r. funkcjonował już w strukturach Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych w ramach Wydziału Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji UW. Tytuł profesora nauk humanistycznych otrzymała z rąk Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego 17 maja 2006 r. Od 2011 r. jest profesorem zwyczajnym. Jest cenionym wykładowcą akademickim, promotorem licznych prac magisterskich i doktorskich, kierownikiem ścieżek specjalizacyjnych cieszących się dużym zainteresowaniem studentów ISNS.

Głównym przedmiotem prac badawczych, dydaktycznych i eksperckich, które podejmuje w ramach pracy w ISNS UW, są problemy społeczne współczesnej Polski oraz ich rozwiązywanie. Jest autorką, współautorką i redaktorką licznych publikacji naukowych z dziedziny polityki społecznej. W dorobku naukowym ma łącznie ponad 100 publikacji¹.

Specjalizuje się w uwarunkowaniach strategii rozwoju polityki społecznej, uwarunkowaniach społecznych rozwoju demograficznego, problemach polityki rodzinnej, rozwoju samorządów, ruchów i inicjatyw obywatelskich oraz

¹ Por. spis publikacji, s. 19.

w historii myśli społecznej. Jest autorką książek i artykułów, a także ekspertyz, opinii i projektów badawczych z zakresu polityki społecznej. Odbyla staże naukowe w: Wielkiej Brytanii, Szwecji, Bułgarii i Republice Federalnej Niemiec.

Podczas pracy w Uniwersytecie Warszawskim zaangażowała się w działania Sekcji Polityki Społecznej w Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego. W 1981 r. powierzono jej funkcję sekretarza Sekcji Polityki Społecznej. Praca Sekcji koncentrowała się na prowadzeniu studiów i badań eksperckich dotyczących takich zagadnień, jak: warunki pracy, wynagrodzenia oraz zagrożenia pracowników w związku z warunkami pracy, rola ruchu związkowego, dochody, wydatki, konsumpcja, warunki życia ludności, problematyka ubóstwa, zagadnienia nierówności społecznych, problemy demograficzne, zagadnienia rozwoju społeczno-ekonomicznego. W działalność Sekcji zaangażowanych było około 250 osób. Sekcja organizowała seminaria, konferencje, wydawała publikacje. Wnioski z badań, studiów, debat nad zagadnieniami polityki społecznej i gospodarczej były cennym materiałem diagnostycznym i programowym. Jubilatka starała się o ich upowszechnienie. Najważniejsze wnioski z tych prac publikowała w prasie podziemnej, a także przekazywała do Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” (do Lecha Kaczyńskiego). Stosowała w swoich działaniach zasadę stałego i nieustępliwego poszerzania pola działalności legalnej. W działania w PTE były zaangażowane duże grupy eksperckie, głównie pracowników uczelni z całego kraju. Od początku zaangażowała się w ruch społeczny „Solidarność” w Uniwersytecie Warszawskim. Współpracowała z Ośrodkiem Prac Społeczno-Zawodowych przy Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”. Uczestniczyła jako ekspert w I Zjeździe NSZZ „Solidarność” w listopadzie 1981 r. w Gdańsku jako sekretarz Zespołu 8 do spraw Polityki Społecznej. Przygotowywała materiały badawcze i analityczne, współdziałała z szerokim gronem ekspertów.

Po zmianie ustroju współpracowała z Biurem Studiów i Analiz Kancelarii Senatu (1990–2009). Pracowała na stanowisku głównego specjalisty w Biurze Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu (1990–1995). Była doradcą Premiera RP Jana Olszewskiego do spraw polityki społecznej (1991–1992). W latach 1992–2002 była członkiem i wiceprzewodniczącą Rady Społeczno-Ekonomicznej przy Rządowym Centrum Studiów Strategicznych. W latach 1994–1996 pełniła funkcję sekretarza Rady Nadzorczej Polskiego Radia SA. Przez 11 lat była Rektorem Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Humanistycznej w Skierniewicach (1996–2006). W latach 1997–1999 przewodniczyła Radzie Nadzorczej II Oddziału ZUS w Warszawie. Od 1999 roku jest Wiceprzewodniczącą Rządowej Rady Ludnościowej. Kierowała programem polityki społecznej w Instytucie Spraw Publicznych (2000–2002). Była członkiem Rady Społecznej Episkopatu Polski (2001–2006). W latach 2006–2008 piastowała stanowisko dyrektora Krajowej Szkoły Administracji Publicznej. W latach 2007–2008 była członkiem Rady Nadzorczej ZUS. Od 2007 do 2009 roku była członkiem Rady Służby Publicznej przy Prezesie Rady Ministrów. Była także członkiem Narodowej

Rady Rozwoju przy Prezydencie RP Lechu Kaczyńskim (2010 r.). W wyborach parlamentarnych w 2011 r. została wybrana do Sejmu RP jako bezpartyjna kandydatka i liderka listy Prawa i Sprawiedliwości w okręgu rzeszowskim (zdobyła 17 039 głosów). Od 2013 r. jest zastępcą przewodniczącego w Komisji Administracji i Cyfryzacji Sejmu RP, a od 2014 – również sejmowej Komisji Polityki Senioralnej. Zaangażowana jest ponadto w prace dwóch innych sejmowych komisji: Komisji Zdrowia (od 2011 r.) i Komisji Polityki Społecznej i Rodziny (2011–2013). Jest również wiceprzewodniczącą Parlamentarnego Zespołu ds. Energii Wiatrowej Bezpiecznej dla Ludzi i Środowiska (od 2012 r.) oraz Parlamentarnego Zespołu ds. Obrony Ideałów „Solidarności” (od 2014 r.).

Ważniejsze publikacje z dorobku naukowego prof. dr hab. Józefiny Hryniewicz

Książki autorskie

- J. Hryniewicz, *Kwestia społeczna w pracach Ludwika Krzywickiego*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010 (wyd. 1 1988).
- J. Hryniewicz, *Odrzuceni. Analiza procesu umieszczania dzieci w placówkach opieki*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2006.
- J. Hryniewicz, *Zieloni. Studia nad ruchem ekologicznym w Polsce 1980–1989*, Uniwersytet Warszawski, Instytut Socjologii, Warszawa 1990.
- J. Hryniewicz, *Spółeczno-ekonomiczne uwarunkowania karier szkolnych młodzieży*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979.
- J. Hryniewicz, *Egalitaryzm a ruchliwość społeczna: analiza tworzenia się nierówności w dziedzinie ruchliwości społecznej*, Warszawa 1979.

Redakcje naukowe prac zbiorowych

- J. Hryniewicz (red.), *Praca i płaca. Państwo i rynek*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014.
- J. Hryniewicz (red.), *Wizjoner i realista – szkice o Ludwiku Krzywickim*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
- J. Hryniewicz (red.), *O sytuacji ludzi w starszym wieku*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2012.
- J. Hryniewicz (red.), *Ubezpieczenia społeczne w Polsce. 10 lat reformowania*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.
- J. Hryniewicz (red.), *Strategiczne programowanie rozwoju – doświadczenia europejskie: konferencja absolwentów XVI promocji „Stanisław Staszic” (2006–2008)*, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa 2009.
- J. Hryniewicz (red.), *Współdziałanie administracji publicznej z instytucjami społeczeństwa obywatelskiego*, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa 2008.
- J. Hryniewicz (red.), *Przeciw ubóstwu i bezrobociu. Lokalne inicjatywy obywatelskie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2002.
- J. Hryniewicz (red.), *Zadania samorządów lokalnych w rozwoju demograficznym*, Rządowa Rada Ludnościowa, Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Humanistyczna w Skierniewicach, Skierniewice 2002.
- J. Hryniewicz (red.), *Decentralizacja funkcji społecznych państwa*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2001.

- J. Hryniewicz (red.), *Mierniki i wskaźniki w systemie ochrony zdrowia*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2001.
- J. Hryniewicz (red.), „Prace Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych”, nr 1 [numer ofiarowany profesorowi Andrzejowi Tymowskiemu z okazji jubileuszu], Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW, Warszawa 1997.
- J. Hryniewicz (red.), *Polityka społeczna wobec struktur społeczeństwa polskiego*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 1985.
- J. Hryniewicz (red.), *Problemy strategii rozwoju społecznego*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 1983.

Artykuły w książkach

- J. Hryniewicz, *Praca socjalna wobec nowej kwestii społecznej*, w: E. Bojanowska, M. Kawińska (red.), *Praca socjalna wobec wyzwań współczesności*, KONTRAST, Warszawa 2015.
- J. Hryniewicz, *Tworzenie warunków sprzyjających integracji w starzejącym się społeczeństwie – zmniejszenie skali zagrożenia wykluczeniem społecznym ludzi starszych, niesamodzielnych i niepełnosprawnych*, w: B. Balcerzak-Paradowska, A. Potrykowska, Z. Strzelecki, J. Szymborski (red.), *Rekomendacje Rządowej Rady Ludnościowej w zakresie polityki ludnościowej Polski*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2014.
- J. Hryniewicz, *Problem pracy kluczem do rozwiązania kwestii społecznej*, w: J. Hryniewicz (red.), *Praca i płaca. Państwo i rynek*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014.
- J. Hryniewicz, „Praca jest biletem wstępu do świata zasobów”. *Praca i płaca – państwo i rynek*, w: J. Hryniewicz (red.), *Praca i płaca. Państwo i rynek*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014.
- J. Hryniewicz, *Nierówności społeczne. Uwagi o polskiej transformacji*, w: *Idee, historia, społeczeństwo. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 70-lecia urodzin profesora Marcina Króla*, red. M. Fuszara, W. Pawlik, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014.
- J. Hryniewicz, *Od socjalistycznej do liberalnej utopii społecznej. Czy programy polskiej polityki społecznej to projekty utopijne?*, w: *O społeczeństwie, prawie i obyczajach. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Jackowi Kurczewskiemu*, oprac. Katedra Socjologii i Antropologii, Obyczajów i Prawa, ISNS UW, Słowo/obraz/Terytoria, Gdańsk 2013.
- J. Hryniewicz, „Los starca zależy od kontekstu społecznego” – Wprowadzenie, w: J. Hryniewicz (red.), *O sytuacji ludzi w starszym wieku*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2012.
- J. Hryniewicz, *O Ludwiku Krzywickim w 150. rocznicę urodzin*, w: J. Hryniewicz (red.), *Wizjoner i realista – szkice o Ludwiku Krzywickim*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
- J. Hryniewicz, *Ludwik Krzywicki o służbie społecznej*, w: J. Hryniewicz (red.), *Wizjoner i realista – szkice o Ludwiku Krzywickim*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
- J. Hryniewicz, *Wartości, cele i zasady ubezpieczenia społecznego. Perspektywa historyczna i współczesna*, w: J. Hryniewicz (red.), *Ubezpieczenia społeczne w Polsce. 10 lat reformowania*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.
- J. Hryniewicz, *Reformowanie systemu zabezpieczenia społecznego w Polsce po 1989 roku*, w: J. Hryniewicz (red.), *Ubezpieczenia społeczne w Polsce. 10 lat reformowania*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.
- J. Hryniewicz, E. Bojanowska, *Ubezpieczenie społeczne rolników. Zmiana czy kontynuacja?*, w: J. Hryniewicz (red.), *Ubezpieczenia społeczne w Polsce. 10 lat reformowania*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.
- J. Hryniewicz, *Poland*, w: T. Fitzpatrick, H.-J. Kwon, N. Manning, J. Midgley, G. Pascall (red.), *International Encyclopedia of Social Policy*, t. 2, Routledge, Abingdon – New York 2010.

- J. Hrynkiewicz, *Ład społeczny wobec wyzwań demograficznych XX wieku*, w: W. Pawlik, E. Zakrzewska-Manterys (red.), *O społeczeństwie, moralności i nauce. Miscellanea*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.
- J. Hrynkiewicz, *Opinie lekarzy orzeczników ZUS oraz pracowników ZUS o kształtowaniu absencji chorobowej pracowników*, w: E. Giermanowska, M. Raław-Markowska (red.), *Absencja chorobowa w Polsce*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2004.
- J. Hrynkiewicz, *Propozycje zmian w systemie orzekania o niezdolności do pracy z powodu choroby*, w: E. Giermanowska, M. Raław-Markowska (red.), *Absencja chorobowa w Polsce*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2004.
- J. Hrynkiewicz, *System ubezpieczeń społecznych a procesy starzenia się ludności w Polsce*, w: D. Graniewska (red.), *Sytuacja rodzin i polityka w Polsce. Uwarunkowania demograficzne i społeczne. I Kongres Demograficzny w Polsce*, Rządowa Rada Ludnościowa, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004.
- J. Hrynkiewicz, *Zakres i kierunki zmian w pomocy społecznej*, w: M. Rymśa (red.), *Reformy społeczne. Bilans dekady*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2004.
- J. Hrynkiewicz, *Powiat Lidzbark Warmiński*, w: E. Giermanowska, M. Raław-Markowska (red.), *Spółeczności lokalne wobec problemu bezrobocia młodzieży*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.
- J. Hrynkiewicz, *Polityka społeczna wobec procesu starzenia się ludności*, w: J. Balicki i in. (red.), *Wybrane problemy współczesnej demografii*, Zakład Demografii Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003.
- J. Hrynkiewicz, *Państwo. Rynek. Społeczeństwo obywatelskie*, w: B. Rysz-Kawalczyk, B. Sztur-Jaworska (red.), *Wokół teorii polityki społecznej: szkice i studia dedykowane Profesorowi Janowi Daneckiemu na jubileusz siedemdziesiątych piątych urodzin*, Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003.
- J. Balicki, J. Hrynkiewicz, A. Ochocki, *Procesy demograficzne – polityka społeczna Polska–Europa*, w: Z. Strzelecki (red.), *Procesy demograficzne u progu XX wieku*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2003.
- J. Hrynkiewicz, *Zadania samorządów terytorialnych w rozwoju demograficznym i polityce ludnościowej*, w: Z. Strzelecki (red.), *Problemy demograficzne Polski przed wejściem do Unii Europejskiej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004.
- J. Hrynkiewicz, *Zadania samorządów lokalnych w rozwoju demograficznym*, w: J. Hrynkiewicz (red.), *Zadania samorządów lokalnych w rozwoju demograficznym*, Rządowa Rada Ludnościowa, Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Humanistyczna w Skierniewicach, Skierniewice 2002.
- J. Hrynkiewicz, *Koncepcja polityki społecznej i polityki ludnościowej w zreformowanym systemie administracyjnym kraju*, w: J. Hrynkiewicz (red.), *Zadania samorządów lokalnych w rozwoju demograficznym*, Rządowa Rada Ludnościowa, Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Humanistyczna w Skierniewicach, Skierniewice 2002.
- J. Hrynkiewicz, *Rola organizacji obywatelskich w polityce społecznej*, w: J. Hrynkiewicz (red.), *Przeciw ubóstwu i bezrobociu: lokalne inicjatywy obywatelskie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2002.
- J. Hrynkiewicz, *Lokalne inicjatywy przeciwdziałające ubóstwu i bezrobociu. Analiza wybranych wyników*, w: J. Hrynkiewicz (red.), *Przeciw ubóstwu i bezrobociu: lokalne inicjatywy obywatelskie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2002.
- J. Hrynkiewicz, *Próba podsumowania*, w: J. Hrynkiewicz (red.), *Przeciw ubóstwu i bezrobociu: lokalne inicjatywy obywatelskie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, 2002.
- J. Hrynkiewicz, *Ludwik Krzywicki, ps K.R. Żywicki (1859–1941)*, w: L. Frąckiewicz (red.), *Przeszłość dla przyszłości*, Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej w Warszawie, Katowice 2001.
- J. Hrynkiewicz, *Podsumowanie*, w: J. Hrynkiewicz (red.), *Decentralizacja funkcji społecznych państwa*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2001.

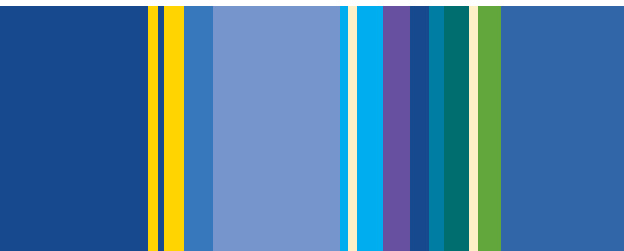
- J. Hryniewicz, *Lidzbark Warmiński*, w: J. Hryniewicz (red.), *Decentralizacja funkcji społecznych państwa*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2001.
- J. Hryniewicz, *Implementacja reform społecznych*, w: L. Kolarska-Bobińska (red.), *Cztery reformy. Od koncepcji do realizacji*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000.
- J. Hryniewicz, *From Socialist to Liberal Utopia: Changes in Poland's*, w: A. Kwak, R. Dingwall (red.), *Social Change, Social Policy and Social Work in the New Europe*, Ashgate, Great Britain 1998.
- J. Hryniewicz, E. Giermanowska, *Changes in the Polish Labour Market During the Period of Transformation*, w: A. Kwak, R. Dingwall (red.), *Social Change, Social Policy and Social Work in the New Europe*, Ashgate, Great Britain 1998.
- J. Hryniewicz, *Polityka społeczna wobec ubóstwa w okresie transformacji*, w: *Katolicyzm społeczny a Polska współczesna* [praca zbiorowa], Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Łódź 1997.
- J. Hryniewicz, *Kształtowanie zasobów intelektualnych społeczeństwa polskiego*, w: *Habitat a rozwój społeczny – Polska '96*, United Nations Development Programme, Warszawa 1996 (wersja polska i angielska).
- J. Hryniewicz, *Raport o rozwoju społecznym Polski 1996. Jaka polityka społeczna?*, w: *Habitat a rozwój społeczny – Polska '96*, United Nations Development Programme, Warszawa 1996 (wersja polska i angielska).
- J. Hryniewicz, *Społeczne zasoby w rozwoju regionalnym*, w: *Regionalne i lokalne uwarunkowania i czynniki restrukturyzacji gospodarki Polski* [praca zbiorowa], Akademia Ekonomiczna, Kraków 1996.
- J. Hryniewicz, *Kształtowanie potencjału intelektualnego społeczeństwa (system edukacji, nauki)*, w: *Raport o rozwoju społecznym – Polska '95*, United Nations Development Programme, Warszawa 1995 (wersja polska i angielska).
- J. Hryniewicz, *Social ecological movements in Międzyrzecz Wielkopolski: (1983–1987)*, w: T. Deelstra, O. Yanitsky (red.), *Cities of Europe: the public's role in shaping the urban environment: essays and case studies*, International Foundation „Cultural Initiative”, UNESCO „Man and the Biosphere” Programme [druga edycja], Mezhdunarodnye otnoshenya Publ., Moscow 1991 (wyd. 1 – 1990).
- J. Hryniewicz, *Ruchy i inicjatywy społeczne w sferze socjalnej*, w: J. Kwaśniewski, R. Sobiech, J. Zamecka (red.), *Zaradność społeczna: z badań nad społecznymi inicjatywami w dziedzinie rozwiązywania problemów Polski lat osiemdziesiątych*, Wrocław 1990.
- J. Hryniewicz, *Dylematy sprawiedliwości*, w: A. Piekara, J. Supińska (red.), *Polityka społeczna w okresie przemian. Część I*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1985.
- J. Hryniewicz, *Nierówności w dostępie do wykształcenia*, w: A. Piekara, J. Supińska (red.), *Polityka społeczna w okresie przemian. Część I*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1985.
- J. Hryniewicz, *Cechy edukacyjne i demograficzne*, w: A. Jawłowska, B. Gotowski (red.), *Młodzież w procesie przemian*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1977.
- J. Hryniewicz, *Statystyczny obraz przepływu populacji uczniowskiej przez kolejne szczeble kształcenia*, w: A. Józefowicz (red.), *Planowanie kadr: studia i materiały. Część I*, Warszawa 1973.

Artykuły w czasopismach fachowych, publikowane raporty i ekspertyzy

- J. Hryniewicz, *Koniec Kresowego Świata*, „Arcana” (Kraków) 2012, nr 3.
- J. Hryniewicz, *Instytut Gospodarstwa Społecznego: działalność w latach 1920–1941*, „Trzeci Sektor” 2011, nr 23.
- J. Hryniewicz [i in.], *Dostęp do funduszy publicznych kosztem niezależności: w kierunku upaństwowienia organizacji pozarządowych* [głos w debacie eksperckiej], „Trzeci Sektor” 2010, nr 20.
- J. Hryniewicz, *Jest nas coraz mniej...*, „Głos dla Życia” 2010, nr 6, dodatek.

- J. Hrynkiewicz, *Polityka społeczna wobec sytuacji demograficznej kraju*, Rządowa Rada Ludnościowa, „Biuletyn” 2009, nr 54.
- J. Hrynkiewicz, *Rodzina i ekonomia*, „Znaki Nowych Czasów” 2004, nr 11.
- J. Hrynkiewicz, *Praca i strach*, „Res Publica Nowa” 2003, nr 7.
- J. Hrynkiewicz, *Sytuacja dzieci w Polsce. Uwarunkowania demograficzne*, w: *Polska dla dzieci. Ogólnopolski Szczyt w Sprawach Dzieci*, Warszawa 23–24 maja 2003: materiały i dokumenty, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2003.
- J. Hrynkiewicz, *Zmiany demograficzne a zapotrzebowanie na usługi społeczne*, „Gospodarka Narodowa” 2000, nr 11/12.
- J. Hrynkiewicz, *Wybrane aspekty społeczne i ekonomiczne reformy ubezpieczeń społecznych*, „Gospodarka Narodowa” 1999, nr 3.
- J. Hrynkiewicz, *Życie żołnierza, obywatela, uczonego*, „Prace Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych” 1997, nr 1 [numer ofiarowany prof. Andrzejowi Tymowskiemu z okazji jubileuszu pod redakcją J. Hrynkiewicz].
- J. Hrynkiewicz, *Od socjalistycznej do liberalnej utopii społecznej – kierunki zmian polityki społecznej w Polsce po 1989 r.*, „Prace Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych” 1997, nr 1 [numer ofiarowany prof. Andrzejowi Tymowskiemu z okazji jubileuszu pod redakcją J. Hrynkiewicz].
- J. Hrynkiewicz, *Opinia o pilnym rządowym projekcie ustawy o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu oraz o zmianie niektórych ustaw*, „Zeszyty Biura Studiów i Analiz Kancelarii Senatu” 1996, nr 288.
- J. Hrynkiewicz, *Fundusz ubezpieczeń społecznych*, w: *Fundusze celowe*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa 1995.
- J. Hrynkiewicz, *Fundusz pracy*, w: *Fundusze celowe*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa 1995.
- J. Hrynkiewicz, *Synteza raportu*, w: *Raport o rozwoju społecznym – Polska ’95*, United Nations Development Programme, Warszawa 1995 (wersja polska i angielska).
- J. Hrynkiewicz, *Średniookresowa strategia zmian polityki społecznej. Synteza raportu z badań*, Instytut Rozwoju i Studiów Strategicznych, Warszawa 1994.
- J. Hrynkiewicz, *Polityka społeczna wobec ochrony pracy*, w: R. Szpor (red.), *Ochrona pracy a przemiany społeczno-ekonomiczne w Polsce: materiały z konferencji dla posłów Sejmu II kadencji (19 V 1994 r.)*, Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, Warszawa 1994.
- J. Hrynkiewicz, T. Krynicka, *Ubezpieczenia społeczne*, w: J. Głowacki (red.), *Polska w okresie przemian*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa 1993.
- J. Hrynkiewicz, *Koncepcje polityki społecznej w Polsce w latach 1989–1992*, „Gospodarka Narodowa” 1992, nr 7–8.
- J. Hrynkiewicz, E. Sierżputowska, *Ubóstwo w Polsce w 1992 roku*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa 1992.
- J. Hrynkiewicz, *Koordinacja pomocy społecznej w środowiskach lokalnych*, Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej, Warszawa 1992.
- J. Hrynkiewicz, *Polityka społeczna w Polsce w latach 1989–1991*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa 1992.
- J. Hrynkiewicz, T. Krynicka, *Ubezpieczenia społeczne*, w: J. Głowacki (red.), *Polska w okresie przemian*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa 1993.
- J. Hrynkiewicz, *Polska Partia Zielonych*, „Państwo i Kultura Polityczna” 1990, nr 9.
- J. Hrynkiewicz, *Państwo i społeczeństwo w polityce społecznej: konferencja naukowa w Łęcznicy [26–28.IX.1988 r.]*, „Polityka Społeczna” 1989, nr 1.
- J. Hrynkiewicz, *Społeczny ruch ekologiczny w Międzyrzeczu Wielkopolskim*, „Państwo i Kultura Polityczna” 1988, vol. 5.
- J. Hrynkiewicz, *Jakość pracy: Jabłonna*, 26–28.IV.1984, „Polityka Społeczna” 1984, nr 8.

- J. Hryniewicz, *Polityka społeczna a struktura społeczeństwa polskiego*, „Polityka Społeczna” 1984, nr 11/12.
- J. Hryniewicz, *Uwagi o rozwoju polityki społecznej*, „Polityka Społeczna” 1983, nr 9.
- J. Hryniewicz, *Konferencja polityki społecznej*, „Polityka Społeczna” 1981, nr 7.
- J. Hryniewicz, *Uwarunkowania procesów selekcyjnych młodzieży chłopskiej w systemie szkolnym*, Ośrodek Badań Naukowych, Białystok 1981.
- J. Hryniewicz [i in.], *Polityka społeczna a polityka ludnościowa*, „Biuletyn Rządowej Komisji Ludnościowej” 1980/1981.
- J. Hryniewicz, J. Łopato, *Problematyka demograficzna w zakładowych, terenowych i centralnych planach społeczno-gospodarczych*, Ośrodek Badań Naukowych, Białystok 1980.
- J. Hryniewicz, *Aktualne problemy polityki społecznej (sprawozdanie)*, „Polityka Społeczna” 1980, nr 7.
- J. Hryniewicz, *Nierówności społeczne w Polsce*, „Polityka Społeczna” 1979, nr 11/12.
- J. Hryniewicz, *Potrzeby kadrowe*, „Życie Gospodarcze” 1977, nr 6.
- J. Hryniewicz, *Wybrane czynniki wpływające na kształtowanie się zbioru studentów*, „Problemy Studenckiego Ruchu Naukowego” 1976, nr 6.
- J. Hryniewicz, *Funkcje wykształcenia szkolnego [w opiniach młodzieży]*, „Przegląd Humanistyczny” 1976, nr 8.
- J. Hryniewicz, *W niezgodzie z dyplomem*, „Kadry. Innowacje” 1976, nr 45.
- J. Hryniewicz, *Kształcenie kadr w nowoczesnym zakładzie [Zespół Szkół Zawodowych przy Fabryce Samochodów Małolitrażowych w Bielsku Białej i Tychach]*, „Życie Gospodarcze” 1976, nr 31.
- J. Hryniewicz, *Młodzi pracownicy bez kwalifikacji*, „Życie Gospodarcze” 1976, nr 29.
- J. Hryniewicz, *Propozycje nie do odrzucenia [współpraca Politechniki Świętokrzyskiej z przemysłem]*, „Życie Gospodarcze” 1976, nr 40.
- J. Hryniewicz, *Nie chcą czy nie mogą [udział młodzieży chłopskiej w studiach wyższych]*, „Politechnik” 1976, nr 23.
- J. Hryniewicz, *Jak wychowywać? [VI Plenum Ogólnopolskiej Rady Młodych Pracowników Nauki]*, „Student” 1976, nr 18.
- J. Hryniewicz, *Nie pracują, bo nikomu to niepotrzebne [Prace naukowo-badawcze w instytucjach]*, „Politechnik” 1976, nr 11.
- J. Hryniewicz, *W niezgodzie z dyplomem: kadry*, „Innowacje” 1976, nr 45.
- J. Hryniewicz, *Iluzje i grymasy [o zajęciach w uczelni i pracownikach naukowo-dydaktycznych]*, „Politechnik” 1974, nr 30.
- J. Hryniewicz, *Kogo, jak i po co? [dobór na studia]*, „Politechnik” 1974, nr 27.
- J. Hryniewicz, *O ruchu naukowym [studentów]*, „Politechnik” 1974, nr 4.
- J. Hryniewicz, *Jak u cioci na imieninach [egzaminy i oceny w szkole wyższej]*, „Politechnik” 1973, nr 21.
- J. Hryniewicz, *Aspiracje młodzieży wiejskiej* (rec. M. Łoś, *Aspiracje a środowisko*, PWN, Warszawa 1972), „Kultura i Społeczeństwo” 1973, nr 2.
- J. Hryniewicz, *Rekrutacja na studia wyższe*, „Politechnik” 1972, nr 33.
- J. Hryniewicz, *Wyniki doboru na I rok studiów dziennych na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1967/68–1969/70: kadry dla przyszłości*, „Problemy Studenckiego Ruchu Naukowego” 1972, maj.
- J. Hryniewicz, *Społeczno-ekonomiczne aspekty doboru studentów studiów dziennych Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1965–1970*, „Problemy Studenckiego Ruchu Naukowego” 1971, nr 2.

I

Polityka społeczna i społeczeństwo: teorie, wartości, idee i kwestia społeczna

Polityka społeczna wobec kwestii społecznej XXI wieku

Streszczenie: Punktem wyjścia rozważań jest wskazanie dwóch ujęć polityki społecznej: jako ogółu działań na rzecz urzeczywistnienia określonej wizji ładu społecznego oraz ogółu działań ukierunkowanych na rozwiązywanie problemów społecznych. Podejścia te nakładają się na siebie, gdy przed decydentami staje zadanie rozwiązania kwestii społecznej jako wiązki sprzężonych ze sobą problemów społecznych, co pociąga za sobą konieczność zasadniczej reorganizacji funkcjonowania instytucji publicznych oraz ingerencji w imponderabilia ładu zbiorowego. W XIX-wiecznej Europie po rewolucji przemysłowej była to kwestia robotnicza, a jej rozwiązanie stworzyło podwaliny pod współczesne państwa dobrobytu. Jak się wydaje, obecnie wyłania się nowa XXI-wieczna kwestia społeczna, której symptomami są pogarszające się stosunki pracy (niepewność zatrudnienia) i narastająca skala zjawiska wykluczenia społecznego. Rozwiązanie tego problemu wymagać będzie zasadniczego przeorientowania polityki społecznej przy wydatnym wzmocnieniu jej funkcji więziotwórczych.

Dwie wizje polityki społecznej

Politykę społeczną można definiować na dwa zasadnicze sposoby. Zgodnie z pierwszym z nich polityka społeczna to ogół działań podejmowanych na rzecz **urzeczywistnienia określonej wizji ładu społecznego**. Działania te, podejmowane w różnych obszarach szeroko rozumianej sfery społecznej, obejmujących takie dziedziny szczegółowe jak zabezpieczenie społeczne, ochrona zdrowia, warunki pracy, edukacja, mieszkalnictwo itp., siłą rzeczy prowadzone są przez różne instytucje i służby. Niemniej jednak charakteryzuje je wysoki poziom współpłynięcia – czynnikiem integrującym jest właśnie wspomniana ogólna koncepcja ładu społecznego, którą wszystkie te działania powinny urzeczywistniać. Innymi słowy, narzędzia (środki działania) polityki społecznej nie mogą naruszać stawianych przed tą polityką celów i tym samym mają pozostawać w zgodzie z wartościami, które są istotnym elementem składowym

każdej całościowej wizji ładu społecznego². Tak definiowana polityka społeczna z założenia jest więc nie tylko spójna, ale i aksjonormatywnie dookreślona. Najbardziej podstawową wartością tak pojmowanej polityki społecznej jest w tradycji europejskiej godność człowieka, a na nieco niższym poziomie „operacjonalizacji” sytuuje się triada: solidaryzm, wolność i równość³.

Ramy ustrojowe demokracji politycznej zakładają pluralizm ideowy w życiu społecznym, co przekłada się na funkcjonowanie w państwach demokratycznych swoistego rynku idei, niejako uzupełniających rozstrzygnięcia ustrojowe zapisane w konstytucji. Idei uzasadniających interwencję państwa w życie społeczne jest więc wiele (por. Goodin 1988), ale w ustabilizowanych demokracjach zostają one uporządkowane w ten sposób, że określone programy polityki społecznej zazwyczaj korespondują z uformowanymi ideologiami społecznymi (por. George, Wilding 1992, 1994). W ujęciu politologicznym kluczowe znaczenie ma to, że zbiorowymi reprezentantami poszczególnych ideologii są określone partie polityczne. Porównawcza polityka społeczna jako subdyscyplina akademicka nie uporządkowała jednak owych ideologicznych podejść według klucza politycznego, ale zagregowała je w trzy oderwane od bieżącej gry politycznej konkurencyjne ideologiczne modele polityki społecznej: liberalny, konserwatywny i socjaldemokratyczny. Opis tych modeli w konwencji wyabstrahowanych Weberowskich typów idealnych (por. Weber 1985) wszedł do kanonu wiedzy z zakresu nauki o pracy i polityce społecznej. W ostatnich dwóch dekadach najczęściej modele te są przedstawiane z przywołaniem charakterystyki dokonanej przez duńskiego badacza Gostę Esping-Andersena (Esping-Andersen 1990), bazującej na wcześniejszej trójdzielnej typologii Richarda Titmussa (Titmuss 1974)⁴. Akceptując ochronę godności człowieka jako najważniejszą aksjologiczną „rację” dla interwencji państwa w życie społeczne (a także wyznaczającą granice tej interwencji), każdy z ideologicznych modeli polityki społecznej eksponuje inną z wartości ze wspomnianej aksjologicznej triady. I tak: model konserwatywny ma jednoznaczną orientację solidarystyczną, w liberalnym akcentuje się wolność wyboru jednostek, a podejście socjaldemokratyczne charakteryzuje silna tendencja egalitarystyczna (por. Rymśa 1998: 53–78).

Co ważne, w projektowaniu i urzeczywistnianiu tak definiowanej polityki społecznej w dużej mierze korzysta się z dorobku teorii społecznej, zwłaszcza zaś z teorii socjologicznych rozwijanych w ramach paradygmatu

² Porządkująco-legitymizującą rolę odgrywa tu konstytucja jako ustawa zasadnicza; zapisane są w niej wartości, a także ustrojowe rozstrzygnięcia kształtujące ład zbiorowy w państwie.

³ Wszystkie te wartości są zapisane w Konstytucji RP z 1997 r.

⁴ Konstruowane są wciąż nowe typologie modeli polityki społecznej – stosunkowo najpełniejszy ich wybór jest przedstawiony w pracy Schröder 2013. Niemniej jednak w dużej mierze bazują one na wyjściowym rozróżnieniu Titmussa i późniejszej propozycji klasyfikacyjnej Esping-Andersena – por. Hay, Wincott 2012.

funkcjonalno-strukturalnego, zarówno w ujęciu Parsonowsko-Mertonowskim, jak i w wersji konfliktowej (por. Pinker 1971). Ale nie tylko. Przykładem niemalże „zszycia” analiz *stricte* socjologicznych i projekcji polityko-społecznych jest *Aktywne społeczeństwo* Amitaia Etzioniego (Etzioni 2012). Z klasycznego dorobku polskiej socjologii warto zaś przywołać charakterystykę koncepcji ładu społecznego pióra Stanisława Ossowskiego (Ossowski 1967), a z nowszych polskich prac – koncepcję socjologii życia publicznego autorstwa zmarłego niedawno Edmunda Wnuka-Lipińskiego (Wnuk-Lipiński 2005).

Zgodnie z drugim podejściem, polityka społeczna zogniskowana jest wokół **rozwiązywania problemów społecznych**. Problemów społecznych w społeczeństwach – tak wczesnej, jak i późnej nowoczesności – było i jest wiele. Teoria społeczna, rozwijana zwłaszcza w ramach subdyscypliny o nazwie socjologia problemów społecznych, próbowała wyznaczyć wspólne cechy zjawisk określanych jako problemy społeczne (por. Frysztański 2009). Ujmując to najkrócej (i w sporym uproszczeniu), problemy społeczne to zjawiska (1) o charakterze masowym (dotykające w sposób bezpośredni znaczną część społeczeństwa, a w sposób pośredni oddziałujące na wszystkich jej członków), (2) naruszające przy tym ważne wartości (normy) społeczne, (3) mające charakter strukturalny (tkwiący w systemie społecznym, a nie np. będące efektem oddziaływania sił natury, jak klęski żywiołowe), (4) co do których nie można liczyć na to, że rozwiążą się samoistnie, a tym samym (5) ograniczanie ich skali czy skutków wymaga zorganizowanych działań ze strony państwa. Niemniej jednak socjologowie praktycznie nigdy nie zdołali uzyskać konsensu co do listy desygnatów tak zdefiniowanej kategorii problemów, nawet w odniesieniu do relatywnie wąskiej grupy społeczeństw dobrobytu (przykładowa ich lista – por. Lauer 1989). Co więcej, z czasem w socjologicznej teorii problemów społecznych przenoszono nacisk z prób określania istoty problemów społecznych czy ich obiektywnej „natury” na społeczny proces ich konstruowania i legitymizacji (społecznego uznawania „istotności”), co – dodajmy – odzwierciedlało rosnące wpływy w samej socjologii interakcjonizmu symbolicznego i związanego z nim podejścia konstruktywistycznego (por. Miś 2007).

Praktyka społeczna podążała jednak odmiennymi torami niż rozwój teorii problemów społecznych. Zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych silna okazała się tendencja do separowania poszczególnych problemów społecznych i tworzenia odrębnych programów ich rozwiązywania. I tak, gdy wobec jednych problemów stosowano strategię „zero tolerancji”, wobec innych testowano podejście „abolicjonistyczne”⁵. Jest to możliwe w sytuacji, gdy nie dąży się do urzeczywistnienia jednej, spójnej wizji ładu społecznego, a jedynie próbuje

⁵ Interesujące są też zmiany podejścia do tego samego problemu społecznego, czego przykładem może być przeciwdziałanie problemowi uzależnień, obejmujące wprowadzoną i następnie zarzuconą prohibicję wobec alkoholu oraz odwrotną sekwencję podejść w odniesieniu do wyrobów nikotynowych.

ograniczyć negatywne skutki społeczne określonych zjawisk. Polityka społeczna traktowana jako luźny zbiór programów ukierunkowanych na rozwiązywanie różnych problemów społecznych (por. Ginsberg 1994) traci nie tylko spójność, ale i aksjonormatywny profil. W ocenie prowadzonych działań przestaje liczyć się ich merytoryczna „słuszność”, a kluczowe stają się kryteria skuteczności i efektywności.

Dodajmy, że akademicka nauka o polityce społecznej koncentrująca się wokół zagadnień skuteczności i efektywności interwencji państwa w życie społeczne niepostrzeżenie przeradza się w **naukę o politykach publicznych**, gdzie podstawowym przedmiotem zainteresowania przestaje być sposób organizacji życia społecznego, a staje się sposób zorganizowania państwa, przede wszystkim administracyjna sprawność jego służb w wykonywaniu programów publicznych (por. Zybala 2012).

Od kwestii robotniczej do państwa dobrobytu

Scharakteryzowane wyżej dwa podejścia do polityki społecznej nie są bynajmniej rozłączne, zwłaszcza na poziomie praktyki społecznej. Nie sposób bowiem urzeczywistniać jakiegokolwiek sensownej wizji ładu społecznego, nie próbując rozwiązywać określonych problemów społecznych, których istotną cechą jest dezorganizacja życia zbiorowego. Zazwyczaj programy polityki społecznej zawierają (w różnych proporcjach) zadania sformułowane zarówno na sposób pozytywny (co i jak chcemy osiągnąć?), jak i na sposób negatywny (jakie problemy i dzięki jakim działaniom zamierzamy rozwiązać?).

Budowanie społecznego mandatu dla polityki społecznej wymaga uspojnienia perspektyw. W warunkach demokratycznych trwałe społeczne poparcie jest bowiem, jak pokazują doświadczenia licznych krajów, kluczowym czynnikiem powodzenia reform społecznych. Na dłuższą metę życia zbiorowego nie da się zorganizować wbrew dążeniom i wyobrażeniom ludzi, zwłaszcza jeśli programowo rezygnuje się z rozwiązań totalnych (totalitarnych)⁶. Poparcie zaś, aby było trwałe, powinno być osiągnięte właśnie przez uspojnienie perspektyw. Oznacza to, po pierwsze, równoczesne zalegitymizowanie interwencji w życie zbiorowe zarówno w wersji „przeciwko czemuś”, jak i w wersji pozytywnej „po coś”. Po drugie, oznacza uspojnienie perspektywy oglądu „spraw do załatwienia” reprezentowanej przez decydentów publicznych (perspektywa władzy) z postrzeganiem tychże spraw i środków zaradczych przez innych aktorów zbiorowych: media, środowiska eksperckie, opinię społeczną. Ujmując to naj-

⁶ Określenie „totalitarne” wskazuje na jednoznaczną ramę ustrojową totalnych rozwiązań. Te ostatnie mogą być jednak urzeczywistniane także w zamkniętych placówkach sfery socjalnej (np. w szpitalach psychiatrycznych, domach pomocy społecznej) funkcjonujących w ramach formalnej demokracji politycznej, o czym przekonuje Erving Goffman (Goffman 2011).

krócej, dobry program publiczny to taki, który broni się w różnych wymiarach, „oglądany” z różnych perspektyw.

Dekada transformacji ustrojowej (lata 90. XX w.) przyniosła w Polsce liczne dowody, jak nietrwale okazują się rozwiązania narzucane społeczeństwu, które w oczach decydentów „nie dorosło do reform” (czyli nie rozumie ich sensu lub rozumie, ale nie popiera). A kolejna dekada dostarczyła ilustracji niepowodzeń akcyjnych „walk z problemami”, którym nie towarzyszyła jasna i spójna koncepcja funkcjonowania odpowiednich instytucji na co dzień. Przegrana rządu Platformy Obywatelskiej i Polskiego Stronnictwa Ludowego w wojnie wydanej dilerom substancji psychoaktywnych, określanych potocznie jako dopalacze, jest tu spektakularnym, ale bynajmniej nieodosobnionym przykładem takich przestrzelonych akcyjnych działań pozornych⁷.

Są jednak okoliczności, gdy owo uspojnienie perspektyw wydaje się nie tylko konieczne, ale i w gruncie rzeczy dosyć oczywiste. To sytuacje, gdy rozpoznana zostaje, używając języka polityki społecznej, określona kwestia społeczna. **Kwestia społeczna to wiązka problemów społecznych**, czyli sytuacja (1) współwystępowania kilku problemów społecznych w określonym miejscu i czasie, (2) wzajemnego ich warunkowania się (narastanie jednego problemu pociąga za sobą narastanie pozostałych) i (3) stanu niemożności rozwiązania żadnego z nich bez zmiany imponderabiliów organizacji życia zbiorowego i bez zasadniczego przeobrażenia logiki funkcjonowania aparatu państwa i jego służb.

W XIX-wiecznej Europie taka sytuacja współwystępowania wiązki problemów społecznych została rozpoznana i trafnie określona jako **kwestia robotnicza**. Trafnie, gdyż jej centralnym elementem była **nieunormowana sfera stosunków pracy** (chodziło o pracę najemną w fabrykach) po rewolucji przemysłowej. Uprzemysłowienie doprowadziło jednak do strukturalnych przeobrażeń także innych wymiarów i obszarów życia zbiorowego:

- Industrializacja była sprzężona z postępującą urbanizacją, która z kolei prowadziła do społecznego wykorzenienia ludności migrującej z obszarów wiejskich do ośrodków przemysłowych.

- Znaczące potanie siły roboczej doprowadziło do niemożności utrzymania rodzin robotniczych przez dwoje pracujących najemnie rodziców, co z kolei wywołało zjawisko masowego zatrudniania w fabrykach dzieci ze środowisk robotniczych.

- Wzrost wypadkowości związanej z wykonywaniem pracy najemnej wynikał nie tylko z wprowadzania nowych, niebezpiecznych rozwiązań technicznych w produkcji przemysłowej, ale też wiązał się z beztroską pracodawców w sytuacji braku zarówno norm bhp, jak i realnych możliwości dochodzenia przez robotników przed sądem cywilnym odszkodowań z tytułu utraty zdrowia.

⁷ Por. koncepcję działań pozornych Jana Lutyńskiego (Lutyński 1990).

Europejska polityka społeczna narodziła się właśnie jako odpowiedź na XIX-wieczną kwestię robotniczą i doprowadziła do stworzenia na przełomie XIX i XX w. **narodowych systemów ochrony socjalnej** praktycznie we wszystkich państwach, które objęła rewolucja przemysłowa (Flora, Heidenheimer, red. 1981; Jones 1985). Zauważmy przy tym, że zmiany nie miały wyłącznie charakteru socjalnego. Oznaczały ucywilizowanie warunków wykonywania pracy najemnej w fabrykach czy stworzenie systemu świadczeń kompensujących utratę możliwości zarobkowania przez pracowników najemnych w wyniku zajęcia jednego z tzw. ryzyk socjalnych (Luhmann 1994). Ale zmiany doprowadziły między innymi do przeobrażenia założeń polityki gospodarczej państwa (zgodnie z ekonomią Keynesowską⁸) oraz stworzyły podstawy pod system edukacji publicznej:

– Rażąco niskie zarobki robotników wykonujących prostą pracę najemną uznano za przejaw nie tylko niesprawiedliwości społecznej (wyzysku), ale i ekonomicznej dysfunkcjonalności systemu społeczno-gospodarczego. Wprowadzenie maszyn doprowadziło do obniżenia kosztów produkcji wielu artykułów, co pozwalało na masową ich produkcję; nie było jednak komu ich kupować. Uchwalenie norm minimalnych odnośnie do płacy sprawiedliwej (wynagrodzenia godziwego) podniosło społeczny popyt na towary przemysłowe, napędzając koniunkturę gospodarczą.

– Wprowadzenie systemu edukacji publicznej było nie tylko formą inwestowania w kapitał ludzki (wiedzę i umiejętności) dzieci i młodzieży z klas niższych, lecz także inwestowaniem w kapitał społeczny wspólnoty narodowej przez kształtowanie wspólnej tożsamości kulturowej ogółu obywateli. Dzisiaj, gdy polityczna poprawność każe łączyć kwestie narodowe z polityczną orientacją pravicową, często umyka uwadze, że XX-wieczne europejskie państwa dobrobytu były twórcami na wskroś narodowymi.

Rozwiązanie kwestii społecznej wymaga działań długofalowych, wykraczających poza horyzont kadencji parlamentarnej, oraz zbudowania wokół nich politycznego i społecznego konsensu. Thomas H. Marshall podkreślał (Marshall 1975), że taki konsens został wypracowany w Europie przełomu XIX i XX w. i dlatego podobne rozwiązania socjalne wprowadzono w konserwatywnych Niemczech i Francji⁹, w rządzonej przez tzw. Nowych Liberalów

⁸ Dla ścisłości, ekonomia Keynesowska wykrystalizowała się, agregując także amerykańskie doświadczenia zawodności „niewidzialnej ręki rynku” podczas kryzysu ekonomicznego lat 30. XX w. (Galbraith 1991: 234–250). W warunkach amerykańskich było to jednak doświadczenie odpowiadające sytuacji rozwiniętych państw europejskich z przełomu wieków, po rewolucji przemysłowej. Zob. też Wilensky, Lebeaux 1965.

⁹ W porównawczej polityce społecznej do konserwatywnego modelu zaliczane są nie tylko Bismarckowskie Niemcy, ale i porewolucyjna Francja; ta ostatnia z trzech zasadniczych względów: wykorzystania wielu rozwiązań Bismarckowskich w systemie zabezpieczenia społecznego, silnie prorodzinnej orientacji polityki społecznej i akcentowania solidaryzmu społecznego. Tylko ostatni element wiązać można z polityczną tradycją republikańską.

Wielkiej Brytanii oraz w socjaldemokratycznie zorientowanych państwach skandynawskich. Dojrzałym produktem owego polityczno-społecznego konsensu jest państwo dobrobytu, jakie wykształciło się w Europie Zachodniej po II wojnie światowej i na kilkadziesiąt lat zdominowało myślenie o państwowej polityce społecznej zarówno wśród decydentów publicznych, jak i na uniwersytetach (por. Frysztański 2014).

Poniżej będę starał się pokazać, że współcześnie, dosłownie na naszych oczach, rozpoznawana jest nowa, XXI-wieczna kwestia społeczna, którą – jak sądzę – określić można w kategoriach narastającego w społeczeństwach późnej nowoczesności zjawiska marginalizacji i wykluczenia, najbardziej widocznego w sferze pracy (ale nie tylko). Jeśli tak jest rzeczywiście, pojawia się pytanie, czy współczesna Europa okaże się zdolna nie tylko rozpoznać ową kwestię, ale również wypracować sposoby na jej rzeczywiste rozwiązanie i tym samym zrekonstruować ład społeczny, zbudowany w okresie „złotej ery” państwowej polityki społecznej (lata 50., 60. i 70. XX w. – por. Esping-Andersen 1996).

Nowa kwestia społeczna

Z zarysowanymi tu dwoma odmiennymi podejściami do polityki społecznej jako sfery praktyki społecznej i przedmiotu refleksji naukowej miałem okazję zetknąć się już na samym początku drogi akademickiej. Było to równo ćwierć wieku temu, bezpośrednio po ukończeniu studiów, gdy podjąłem pracę asystenta na Uniwersytecie Warszawskim w Zakładzie Profilaktycznych Funkcji Polityki Społecznej¹⁰, którym kierował wówczas profesor Andrzej Tymowski i w którym pracowała również profesor (wtedy doktor habilitowana) Józefina Hryniewicz. Dla Andrzeja Tymowskiego polityka społeczna była „żywiołem” angażowania się (tak na polu analitycznym, jak i rzeczniczym) w problemy bieżące, cząstkowe, które należało podejmować i rozwiązywać metodą jeden po drugim, z myślą o stopniowym podnoszeniu poziomu ochrony socjalnej i poziomu życia ludności. Temu służyło między innymi opracowanie koncepcji minimum socjalnego (Tymowski 1973), z czego Profesor był chyba najbardziej znany, ale i wiele innych praktycznie zorientowanych jego inicjatyw¹¹. Czysto teoretyczne uprawianie polityki społecznej, bez kontaktu z praktyką społeczną, w oczach Andrzeja Tymowskiego było w gruncie rzeczy pozbawione sensu. Takie przynajmniej odnosiłem wrażenie z rozmów z Profesorem.

¹⁰ Zakład ten funkcjonował wówczas w strukturach Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji; od 1990 r. jest częścią Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych (ISNS i IPSiR współtworzą Wydział Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji UW). Prof. Andrzej Tymowski kierował zakładem do 1994 r., kiedy przekazał tę funkcję prof. Józefinie Hryniewicz.

¹¹ Por. życiorys Andrzeja Tymowskiego *Życie żołnierza, obywatela, uczonego pióra* Józefiny Hryniewicz (Hryniewicz 1997).

Przejście Polski od socjalizmu do gospodarki rynkowej nic w jego podejściu nie zmieniło. Czasy transformacji wymagały, jego zdaniem, podobnie ukierunkowanego zaangażowania eksperckiego.

Profesor Józefina Hrynkiewicz też angażowała się ekspercko na różnych polach praktyki społecznej: w Biurze Studiów i Analiz Kancelarii Sejmu RP, w Rządowej Radzie Ludnościowej czy jako ekspert i doradca różnych ciał decyzyjnych i gremiów opiniotwórczych. Ale przez jej wypowiedzi na różne tematy: reformy ubezpieczeń społecznych (Hrynkiewicz 1999), budowania zrębów samorządności lokalnej (Hrynkiewicz 2001a), tworzenia infrastruktury społeczeństwa obywatelskiego (Hrynkiewicz 2003), funkcjonowania pomocy społecznej (Hrynkiewicz 2004), organizacji pieczy zastępczej dla dzieci (Hrynkiewicz 2006), sytuacji demograficznej Polski (Hrynkiewicz 2008) i na wiele innych – przebiegało zasadnicze pytanie o kształt ładu zbiorowego. I przekonanie, że tylko całościowa, spójna koncepcja polityki społecznej jest w stanie rozwiązać bieżące problemy (por. Hrynkiewicz 2001b, 2002). W podejściu tym znajdowała odzwierciedlenie dogłębna znajomość XIX-wiecznej kwestii społecznej i sposobów jej rozwiązania (por. Hrynkiewicz 2010 [1988]). O ile więc wielu badaczy starało się analizować reformy społeczne podejmowane w Polsce po 1989 r. jako strukturalne elementy procesu zmiany ustrojowej, szukając przy tym „logiki transformacji”¹², o tyle dla Józefiny Hrynkiewicz owe reformy były bardziej przyczyną tworzenia się nowych problemów społecznych niż sposobem ich rozwiązywania. Takie podejście wynikało z przekonania o braku zoperacjonalizowanych koncepcji większości tych reform (por. krytyczne ujęcie czterech reform społecznych z 1999 r. w Hrynkiewicz 2000) oraz o dominacji liberalnej utopii w podejściu decydentów do sfery społecznej (por. Hrynkiewicz 1998, 2013).

Ogląd sytuacji z takiej perspektywy wskazywał na kumulowanie się nierozwiązanych problemów społecznych i wywoływanie kolejnych, co właśnie prowadziło do sformułowania tezy o **wyłanianiu się nowej kwestii społecznej**. Józefina Hrynkiewicz definiuje ją jako stan „dysocjacji wartości ekonomicznych i moralnych” w sferze pracy, co wywołuje liczne problemy pochodne (por. Hrynkiewicz 2015). Jest ona jednym z pierwszych polskich badaczy, którzy istnienie tej kwestii podnieśli. Specyfiką podejścia Józefiny Hrynkiewicz do tego zagadnienia jest, po pierwsze, jednoznaczne sytuowanie nowej kwestii społecznej, podobnie jak kwestii „starej” – robotniczej, w sferze stosunków pracy i traktowanie problemów w obszarze zabezpieczenia społecznego jako wtórnych wobec problemu pracy (Hrynkiewicz 2014). Drugim wyróżnikiem jest koncentrowanie analiz na sytuacji w Polsce, a nie na poziomie ogólnoeuropejskim czy globalnym.

¹² Osobiście przez wiele lat prowadziłem analizy polskich reform społecznych w takim właśnie „paradygmacie”, czego rezultatem jest propozycja interpretacyjna trzech fal reformatorskich – por. Rymśza 2013: 221–258.

Jest przy tym paradoksem, że – jak można sądzić – odkrycie nowej kwestii społecznej i uznanie jej wagi w pewnym sensie ukierunkowało aktywność Profesor Józefiny Hryniewicz w sprawach publicznych na podejmowanie obok działalności badawczo-eksperckiej także interwencji w różnych sprawach cząstkowych (interpelacje poselskie, aktywność na poziomie regionalnym i lokalnym w okręgu rzeszowskim), co przywołuje w pamięci rys zaangażowania społecznego i obywatelskiego Profesora Andrzeja Tymowskiego. I jest kolejnym potwierdzeniem, że w przypadku polityki społecznej nie da się konsekwentnie rozdzielić sfery teorii i praktyki; po prostu: **nauka o pracy i polityce społecznej jest stosowaną nauką społeczną**¹³. Dla prowadzonych tu rozważań kluczowe znaczenie ma jednak pytanie, czy faktycznie w Polsce (i w Europie) wyłania się nowa kwestia społeczna? W moim przekonaniu odpowiedź na to pytanie jest twierdząca, choć – co chciałbym zaznaczyć – dochodziłem do niej stopniowo. Do uświadomienia sobie wyłaniania się nowej kwestii społecznej dotarłem nieco odmienną drogą niż Profesor Józefina Hryniewicz: nie przez analizę kształtowania się stosunków pracy, ale przez analizę problemu wykluczenia społecznego. I nie tyle przez koncentrowanie się na specyfice polskiej transformacji (w tym na jej błędach i zaniedbaniach), ile starając się osadzić polskie przemiany w szerszym kontekście europejskim.

Uznanie wagi problemu wykluczenia we współczesnej Europie wiązać można z czterema okolicznościami: (1) dostrzeżeniem pozamaterialnych aspektów biedy; (2) licznymi empirycznymi potwierdzeniami silnego związku między biedą i bezrobociem, przy jednoczesnym „odkryciu” zjawiska biednych pracujących (*working poor*); (3) postępującymi przekształceniami na rynku pracy, prowadzącymi do znaczącego ograniczenia stabilności zatrudnienia; (4) dokonującą się redefinicją istoty obywatelstwa, a zwłaszcza obywatelstwa społecznego (*social citizenship*).

Począwszy od lat dziewięćdziesiątych XX w. wzrastało zainteresowanie badaczy europejskich pozamaterialnymi aspektami biedy. W państwach dobrobytu stworzono bowiem mechanizmy pozwalające materialną biedę jeśli nie zlikwidować, to znacząco ograniczyć. Badania pokazały jednak, że samo dostarczenie dochodu nie zapobiega marginalizacji społecznej. O tej ostatniej w dużym stopniu decyduje bowiem, przynajmniej w epoce późnej nowoczesności, nie poziom zamożności (stan posiadania), ale sytuacja trwałego deficytu obywatelstwa społecznego, rozumianego nie jako zbiór formalnych uprawnień socjalnych gwarantowanych przez państwo, ale jako realna możliwość uczestniczenia jednostek w społecznych sieciach wymiany różnego rodzaju dóbr, w tym dóbr symbolicznych. Dostrzeżono rosnące znaczenie pracy już nie tylko jako źródła dochodu¹⁴,

¹³ Por. uwagi na temat istoty stosowanych nauk społecznych w opracowaniu Jacka Kurczewskiego zamieszczonym w tym tomie.

¹⁴ Płaca sprawiedliwa w połączeniu ze świadczeniami rodzinnymi była podstawowym polityko-społecznym narzędziem rozwiązania XIX-wiecznej kwestii robotniczej.

ale jako swobodnego „biletu wstępu” do innych pozamaterialnych zasobów, jak prestiż, kontakty, organizacja czasu itp. Od połowy lat dziewięćdziesiątych XX w. w wielu państwach europejskich rosło więc znaczenie programów aktywizujących ukierunkowanych na integrację osób bezrobotnych, nieaktywnych ekonomicznie i „trudno-zatrudnialnych” z rynkiem pracy, a także ich inkluzję społeczną. Ogół tych programów określano jako aktywną politykę społeczną (van Berkel, Møller, red. 2002), politykę aktywizacji (van Berkel, Valkenburg, red. 2007), *workfare* (Handler 2004), a w Polsce opisowym terminem „reintegracja społeczna i zawodowa”¹⁵.

„Odkrycie” społecznej (pozamaterialnej) wartości pracy dla osób ją wykonujących zbiegło się w czasie ze strukturalnymi zmianami na rynku pracy. Rewolucja informatyczna doprowadziła do uelastycznienia organizacji pracy, co osłabiło związek aktywności zawodowej z miejscem pracy, a to właśnie na „ucywilizowaniu” i stabilizacji tego związku zbudowano system ochrony socjalnej państwa dobrobytu, rozwiązując kwestię robotniczą. Najbardziej widoczną konsekwencją zachodzącej zmiany jest obniżenie stabilności zatrudnienia (por. Giermanowska 2013), co stworzyło nową kategorię ryzyka socjalnego: niepewność zatrudnienia. I „nowych ubogich” – ludzi długookresowo pracujących dorywczo, na umowach cywilno-prawnych niechronionych regulacjami kodeksu pracy, określanymi potocznie jako umowy śmieciowe (*junk contracts*). Socjologiczne interpretacje zmian na rynku pracy wskazują na szersze wyłaniające się problemy. W tym kontekście Ulrich Beck pisze o odstandaryzowaniu pracy zarobkowej będącym elementem detradycjonalizacji form życia społeczeństwa przemysłowego jako społeczeństwa wielkich grup (Beck 2002); Zygmunt Bauman – o „życiu na przemiał” ludzi zbędnych (Bauman 2004); Alain Touraine – o sytuacji postspołecznej i dekompozycji życia społecznego po globalnym kryzysie finansowym z 2008 roku (Touraine 2013); Guy Standing o kształtowaniu się prekariatu jako nowej trwale zmarginalizowanej klasy społecznej (Standing 2014), a cytowana już Józefina Hryniewicz – o wyłanianiu się nowej kwestii społecznej.

Ważnym aspektem tej kwestii są narastające trudności w zakorzenieniu się jednostek tak na rynku pracy, jak i szerzej – w życiu społecznym, co współczesna socjologia i polityka społeczna określa krótkim terminem – wykluczenie (por. Littlewood i in., red. 2000). Sądzę, że wykluczenie trafnie wskazuje istotę wiązki problemów społeczeństw późnej nowoczesności, które można (i warto) traktować jako nową kwestię społeczną.

¹⁵ Geneza aktywnej polityki społecznej – por. Rymśza 2003; porównanie różnych nurtów podejścia aktywizującego w: Rymśza 2013; szczegółowe omówienie instrumentarium re-integracji społecznej i zawodowej w: Karwacki, Kaźmierczak, Rymśza 2014.

W stronę więziotwórczej polityki społecznej

W społeczeństwach dobrobytu przełomu XX i XXI w. wzrosła społeczna presja pracy, a aktywność zawodowa stała się *de facto* warunkiem koniecznym samorealizacji i życiowego sukcesu. Pełna emancypacja kobiet w życiu społecznym niejako wypchnęła je na rynek pracy (co ma wymierne konsekwencje demograficzne – niski wskaźnik prokreacji wzmacnia proces starzenia się społeczeństw dobrobytu). Dzięki zmianom technologicznym praca stała się też dostępna (wykonywalna) dla znacznie większej liczby osób niepełnosprawnych. Ale te same zmiany technologiczne w połączeniu z postępującą globalizacją sukcesywnie ograniczają realne zapotrzebowanie na ową pracę, zwłaszcza zaś na pracę najemną, świadczoną w miejscu wskazanym przez pracodawcę, pod jego bezpośrednim nadzorem i na jego ekonomiczne ryzyko. Globalizacja prowadzi do przenoszenia takich tradycyjnych miejsc pracy z Europy na rynki, gdzie siła robocza jest tańsza, głównie do rozwijających się państw azjatyckich. Rewolucja informatyczna sprzyja telepracy, zastępowaniu pracowników najemnych przez „wolnych strzelców”, aktywnych ekonomicznie na zasadzie samozatrudnienia. Nie można wreszcie abstrahować od rosnącej fali migracji ludności z biednych i ogarniętych konfliktami zbrojnymi terenów Afryki Północnej (państwa Maghrebu) i Azji Mniejszej (Irak, Syria). Przynajmniej część napływającej do Europy ludności chce pracować; a jeśli nawet nie chce, to polityka państw przyjmujących zakłada, że „chcieć powinni”, co skutkuje organizowaniem dla nich kursów aktywizacji zawodowej.

Ujmując to najkrócej, w Europie początku XXI w. **rośnie podaż pracy przy malejącym popycie na pracę**. Chcąc doprowadzić do zrównoważenia popytu i podaży pracy na jak najwyższym poziomie aktywności ekonomicznej ludności¹⁶, w gruncie rzeczy promuje się zatrudnienie niestabilne, przejściowe, okresowe, organizowane na warunkach „elastycznych”, ale za to szerzej dostępne. Hasło związane z unijną Strategią Lizbońską „więcej miejsc pracy dobrej jakości” jest jedynie sloganem, którym próbuje się rzeczywistość niejako zaczarować, ale którego nikt nie potrafi zoperacjonalizować, a więc przełożyć na skuteczne działania praktyczne. A nie potrafi, gdyż Europa „myśli Durkheimem” i szuka możliwości lepszego „społecznego podziału pracy”, pozostając jednak w okowach starych rozwiązań instytucjonalnych (Rymsza 2013: 363–374). Właśnie dlatego wypycha się wszystkich bezrobotnych na rynek pracy, starając się na różne sposoby podnieść ich „zdolność zatrudnieniową” (*employability*) i „produktywność”¹⁷. Wykonywanie pracy zawodowej traktuje się bowiem,

¹⁶ Jest to w ujęciu ekonomicznym kluczowy cel aktywnej polityki zatrudnienia – por. Kabaj 1990.

¹⁷ Owe dążenia podtrzymywane są także wówczas, gdy ekonomiczne koszty owej „produktywności” okazują się wysokie, co dobitnie pokazuje brak realnej alternatywy dla tego podejścia.

w myśl założeń Durkheimowskiej „solidarności organicznej” (por. Durkheim 2011), jako warunek konieczny społecznego zakorzenienia jednostek.

Nie jest jednak tak, że ludzie poszukują pracy stabilnej, etatowej, na dłużej chcąc związać się z przedsiębiorstwem, a pracodawcy te oczekiwania po prostu lekceważą i – kierując się własnymi interesami – wymuszają rozwiązania elastyczne, w tym umowy śmieciowe. Gdyby problem był w swej naturze „jednostronny”, rozwiązać byłoby go znacznie łatwiej. Polityka społeczna ma wystarczające instrumenty formalno-prawne, aby zachowania pracodawców zmienić. Jednak oprócz aspołecznych zachowań pracodawców trzeba uwzględnić również aspołeczne zachowania charakteryzujące wielu pracowników. W społeczeństwie ryzyka płynnej późnej nowoczesności niestałość, nieprzewidywalność charakteryzuje wiele zachowań społecznych, w tym zachowania obu stron stosunków pracy. Młodzi ludzie, którym coraz trudniej jest wejść na rynek pracy (por. Raclaw 2012), owszem, chcieliby stabilnego zatrudnienia na warunkach kodeksowych, ale zachowując przy tym pełnię „możliwości wyboru” z własnej strony, aby przypadkiem nie przegapić jakiejś zewnętrznej okazji zawodowego awansu. „Naprawy”, moim zdaniem, wymagają więc nie pracodawcy jako tacy, ale **stosunki społeczne, w tym stosunki pracy**. Kluczowe pytanie odnośnie do nowej kwestii społecznej w moim przekonaniu brzmi więc nie tyle: „jak zorganizować dobrą pracę?”, ile: „jak wzmacniać więzi społeczne?”, atrofii których współczesne stosunki pracy są dobrą ilustracją.

Nie jest łatwo znaleźć receptę, jak utrzymać spójność społeczną w warunkach postępującej ekonomizacji (utowarowienia) stosunków społecznych, rosnącej indywidualizacji zachowań jednostek oraz słabnących tradycyjnych więzi społecznych. Paradoks późnej nowoczesności polega na tym, że w sytuacji rosnącej presji na swobodę wyboru właściwie wszystkiego, rośnie liczba tych, którzy tego wyboru są faktycznie pozbawieni; że w sytuacji, gdy jednostki oczekują dostępu do wszystkich instytucji życia społecznego, najlepiej bez jakichkolwiek warunków wstępnych, rośnie liczba obywateli znajdujących się „na marginesie głównego nurtu”, co można określić jako stan społecznego wykluczenia. Co więcej, polityczna poprawność upatruje szans inkluzji w ograniczaniu kontroli społecznej przez „rozmiękczone” redefiniowanie podstawowych instytucji życia społecznego, tak aby stawały się „bardziej dostępne”. Prowadzi to jednak prostą drogą do dalszej atrofii więzi społecznych i skutku odwrotnego do zamierzonego – czyli zwiększania się liczby jednostek społecznie niezakorzenionych, wyalienowanych. Dlatego jestem przekonany, że kluczem do rozwiązania nowej kwestii społecznej jest **więziotwórcza polityka społeczna**, zogniskowana wokół kwestii solidarności i przynależności (por. Börner 2013), a także obywatelstwa społecznego. Tworząc jej program, trzeba uwzględnić, ale zarazem przekroczyć ramy Durkheimowskiej solidarności organicznej związanej z pracą i jej społecznym podziałem. Ujmując to najprościej, rozwiązanie nowej kwestii społecznej wymaga nowej polityki społecznej.

Bibliografia

- Bauman Z. (2004), *Życie na przemiał*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Beck U. (2002), *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, tłum. S. Cieśla, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Berkel R. van, Möller I.H., red. (2002), *Active social policies in the EU. Inclusion through participation?*, Bristol: Policy Press.
- Berkel R. van, Valkenburg B., red. (2007), *Making it Personal. Individualising activation services in the EU*, Bristol: Policy Press.
- Börner S. (2013), *Belonging. Solidarity and Expansion in Social Policy*, London: Palgrave Macmillan.
- Durkheim É. (2011), *O podziale pracy społecznej*, tłum. K. Wakar, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Esping-Andersen G. (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Esping-Andersen G. (1996), *After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy*, w: G. Esping-Andersen (red.), *Welfare States in Transition. National Adaptations in Global Economies*, London: SAGE.
- Etzioni A. (2012), *Aktywne społeczeństwa*, tłum. S. Burdziej, Kraków: Zakład Wydawniczy „NOMOS”.
- Flora P., Heidenheimer A., red. (1981), *The Development of Welfare States in Europe and America*, New Brunswick – London: Transaction Books.
- Frysztański K. (2009), *Socjologia problemów społecznych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Frysztański K. (2014), *Spółczesność bez welfare state: czy i jak możliwe?*, w: K. Wódcz, K. Piątek (red.), *Od welfare state do welfare society*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Galbraith J.K. (1991), *Ekonomia w perspektywie. Krytyka historyczna*, tłum. W. i S. Rączkowsky, Warszawa: PWE.
- George V., Wilding P. (1992), *Ideology and Social Welfare*, London: Routledge.
- George V., Wilding P. (1994), *Welfare and Ideology*, New York: Harvester Wheatsheaf.
- Giermanowska E. (2013), *Ryzyko elastyczności czy elastyczność ryzyka. Instytucjonalna analiza kontraktów zatrudnienia*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Ginsberg L. (1994), *Understanding Social Problems, Policies, and Programs*, Columbia: University of South Carolina Press.
- Goffman E. (2011), *Instytucje totalne*, tłum. O. Waśkiewicz, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Goodin R. (1988), *Reasons for Welfare. The Political Theory of the Welfare State*, Princeton: Princeton University Press.
- Handler J.E. (2004), *Social Citizenship and Workfare in the United States and Western Europe. The Paradox of Inclusion*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hay C., Wincott D. (2012), *The Political Economy of European Welfare Capitalism*, London: Palgrave Macmillan.
- Hryniewicz J. (1997), *Życie żołnierza, obywatela, uczonego*, „Prace ISNS”, nr 1 (red. J. Hryniewicz), Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW.
- Hryniewicz J. (1998), *From Socialist to Liberal Utopia: Changes in Poland's*, w: A. Kwak, R. Dingwall (red.), *Social Change, Social Policy and Social Work in the New Europe*, Aldershot: Ashgate.
- Hryniewicz J. (1999), *Wybrane aspekty społeczne i ekonomiczne reformy ubezpieczeń społecznych*, „Gospodarka Narodowa”, nr 3.
- Hryniewicz J. (2000), *Implementacja reform społecznych*, w: L. Kolarska-Bobińska (red.), *Cztery reformy. Od koncepcji do realizacji*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

- Hryniewicz J. (2001a), *Podsumowanie*, w: J. Hryniewicz (red.), *Decentralizacja funkcji społecznych państwa*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Hryniewicz J. (2001b), *O nową politykę społeczną w Polsce*, w: *O nową koncepcję polityki społecznej*, Warszawa: Katolickie Stowarzyszenie – Civitas Christiana.
- Hryniewicz J. (2002), *Koncepcja polityki społecznej i polityki ludnościowej w zreformowanym systemie administracyjnym kraju*, w: J. Hryniewicz (red.), *Zadania samorządów lokalnych w rozwoju demograficznym*, Skierniewice: Rządowa Rada Ludnościowa, Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Humanistyczna w Skierniewicach.
- Hryniewicz J. (2003), *Państwo, rynek. Społeczeństwo obywatelskie*, w: B. Rysz-Kowalczyk, B. Szatan-Jaworska (red.), *Wokół polityki społecznej* [Szkiecy i studia dedykowane Profesorowi Janowi Daneckiemu na Jubileusz siedemdziesiątych piątych urodzin], Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Hryniewicz J. (2004), *Zakres i kierunki zmian w pomocy społecznej*, w: M. Rymśa (red.), *Reformy społeczne. Bilans dekady*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Hryniewicz J. (2006), *Odrzuceni. Analiza procesu umieszczania dzieci w placówkach opieki*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Hryniewicz J. (2008), *Ład społeczny wobec wyzwań demograficznych XX wieku*, w: W. Pawlik, E. Zakrzewska-Manterys (red.), *O społeczeństwie, moralności i nauce. Miscellanea*, Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW.
- Hryniewicz J. (2010) (wyd. 1: 1988), *Kwestia społeczna w pracach Ludwika Krzywickiego*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Hryniewicz J. (2013), *Od socjalistycznej do liberalnej utopii społecznej. Czy programy polskiej polityki społecznej to projekty utopijne?*, w: *O społeczeństwie, prawie i obyczajach. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Jackowi Kurczewskiemu*, oprac. Katedra Socjologii i Antropologii, Obyczajów i Prawa, ISNS UW, Gdańsk: Wydawnictwo Słowo/obraz Terytoria.
- Hryniewicz J. (2014), *Problem pracy kluczem do rozwiązania kwestii społecznej*, w: J. Hryniewicz (red.), *Praca i płaca. Państwo i rynek*, Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW.
- Hryniewicz J. (2015), *Praca socjalna wobec nowej kwestii społecznej*, w: E. Bojanowska, M. Kawińska (red.), *Praca socjalna wobec wyzwań współczesności*, Warszawa: Kontrast.
- Jones C. (1985), *Patterns of Social Policy. An introduction to Comparative Analysis*, London – New York: Tavistock Publications.
- Kabaj M. (1990), *Aktywna polityka zatrudnienia i środki walki z bezrobociem*, Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- Karwacki A., Kaźmierczak T., Rymśa M. (2014), *Reintegracja. Aktywna polityka społeczna w praktyce*, Warszawa: Fundacja Instytut Spraw Publicznych.
- Lauer R.H. (1989), *Social Problems and the Quality of Life*, Dubuque, Iowa: Wm. C. Brown Publishers.
- Littlewood P., Glorieux I., Herkommer S., Jönsson I., red. (2000), *Social Exclusion in Europe. Problems and Paradigms*, Aldershot: Ashgate.
- Luhmann N. (1994), *Teoria polityczna państwa bezpieczeństwa socjalnego*, tłum. G. Skąpska, Warszawa: PWN.
- Lutyński J. (1990), *Nauka i polskie problemy: komentarz socjologa*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Marshall T.H. (1950), *Citizenship and social class and other essays*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Marshall T.H. (1975), *Social Policy in the Twentieth Century*, London: Hutchinson.
- Miś L. (2007), *Problemy społeczne. Teoria, metodologia, badania*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Ossowski S. (1967), *O osobliwościach nauk społecznych* [Dzieła, t. 4], Warszawa: PWN.

- Pinker R. (1971), *Social Theory and Social Policy*, London: Heinemann.
- Raławski M. (2012), *Młodzi „uwięzieni”. Bezdroża (nie)zależności na drodze do dorosłości*, „Więź”, nr 11–12.
- Rymsza M. (1998), *Urynkowanie państwa czy uspołecznienie rynku. Kwestia socjalna w Trzeciej Rzeczypospolitej na przykładzie ubezpieczeń społecznych*, Warszawa: Wydawnictwo TEPIS.
- Rymsza M. (2003), *Aktywna polityka społeczna w teorii i praktyce*, w: T. Kaźmierczak, M. Rymsza (red.), *W stronę aktywnej polityki społecznej*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Rymsza M. (2013), *Aktywizacja w polityce społecznej. W stronę rekonstrukcji europejskich welfare states?*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Schröder M. (2013), *Integrating Varieties of Capitalism and Welfare State Research. A United Typology of Capitalism*, London: Palgrave Macmillan.
- Standing G. (2014), *Prekariat. Nowa niebezpieczna klasa*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Titmuss R. (1974), *Social Policy. An Introduction*, London: Allen and Unwin.
- Touraine A. (2013), *Po kryzysie*, tłum. M. Frybes, Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Tymowski A. (1973), *Minimum socjalne: metodyka i próba określenia*, Warszawa: PWN.
- Weber M. (1985), *„Obiektywność” poznania w naukach społecznych*, tłum. M. Skwieciński, w: *Problemy socjologii wiedzy*, Warszawa: PWN.
- Wilensky H.L., Lebeaux Ch. (1965), *Industrial Society and Social Welfare*, New York – London: Free Press.
- Wnuk-Lipiński E. (2005), *Socjologia życia publicznego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Zybała A. (2012), *Polityki publiczne. Doświadczenia w tworzeniu i wykonywaniu programów publicznych w Polsce i w innych krajach*, Warszawa: Krajowa Szkoła Administracji Publicznej.

Marek Rymsza
Institute of Applied Social Sciences
University of Warsaw

Social policy in the face of the social issue of the 21st century

Summary

The article begins with pointing out two general approaches to social policy: one sees it as the totality of actions designed to realize a particular vision of the social order, the other – as the totality of actions aimed at dealing with social problems. Both these approaches overlap when decision-makers are faced with the task of resolving a social issue, i.e. a bundle of interconnected social problems. Coping with a social issue requires thoroughly reorganising the operation of public institutions as well as interfering with the imperatives of the collective order. In 19th-century Europe, following the Industrial Revolution, the social issue was the workers' issue, and it was the resolving of this issue that lay the foundation for the modern welfare state. Today, it seems that we are witnessing the emergence of the new social issue of the 21st-century, which is heralded by the worsening of working conditions (uncertainty of employment) and the growing scale of social exclusion. Tackling this issue will involve a fundamental reorientation of social policy, including especially a substantial strengthening of its bond-forming function.